

MYKÉNEI TERRAKOTTA FIGURÁK
KONTEXTUÁLIS ELEMZÉSE

36. ORSZÁGOS TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRI
KONFERENCIA
2023

Lezárás dátuma: 2023. 01. 11.

Jelige: kisplasztika

Tartalomjegyzék

A SZÖVEGBEN SZEREPLŐ RÖVIDÍTÉSEK FELOLDÁSA	3
BEVEZETÉS	4
KUTATÁSTÖRTÉNET	5
TIPOLÓGIA	6
PHI, PSI ÉS TAU FIGURÁK	6
ÁLLATFIGURÁK TIPOLÓGIÁJA	10
<i>Szarvasmarha</i>	10
<i>Egyéb állatfigurák</i>	12
A SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM ANTIK GYŰJTEMÉNYÉBEN TALÁLHATÓ MYKÉNÉI TERRAKOTTA FIGURÁK BEMUTATÁSA	13
PSI	13
KOUROTROPHOS	14
BIKA SZOBROCSKA	14
TRÓNSZÉKEN ÜLŐ NŐALAK	15
ÁGYON FEKVŐ PÁR FIGURÁJA	15
KONTEXTUS	16
AZ ELEMZÉS	19
NŐI FIGURÁK, PSI	19
ÁLLATFIGURÁK	20
KOUROTROPHOS	20
TRÓNSZÉKEN ÜLŐ NŐALAK	21
ÁGYON FEKVŐ PÁR	21
INTERPRETÁCIÓ	22
A FIGURÁK A MYKÉNÉI IDENTITÁSBAN	27
EREDET ÉS ELTERJEDÉS	27
ÖSSZEGZÉS	30
IRODALOMJEGYZÉK	32
KÉPEK	36

A SZÖVEGBEN SZEREPLŐ RÖVIDÍTÉSEK FELOLDÁSA

EH	Early Helladic	-	Kora Helládikus
LM	Late Minoan	-	Késő Minósi
LH	Late Helladic	-	Késő Helládikus
MH	Middle Helladic	-	Középső Helládikus
MM	Middle Minoan	-	Középső Minósi

BEVEZETÉS

A mykénéi terrakotta figurák kisméretű, kézzel készített darabok, amelyek egyaránt ábrázolhatnak emberi alakot, különböző állatokat, valamint bútorokat és kocsikat. A nőalakok elnevezései a görög abc betűire való szignifikáns hasonlóságból erednek, míg az állatfigurákat a díszítésük alapján különbözteti meg a kutatás.¹

A készítési idejük a késő bronzkorra tehető, leginkább a LH III periódusra. Általában festettek, főleg lineáris motívumokkal, legtöbbször pedig vörös festéket használtak a díszítéshez, de gyakori a fekete festés is. Előfordulnak monokróm darabok is, valamint vannak festetlenek is. A méretük 5 és 20 cm között mozog. Általánosan megfigyelhető, hogy a figurák kezdetben jóval összetettebb és alaposabb kidolgozásúak és idővel egyre inkább egyszerűsödik a díszítésük, a kialakításuk mellett. Az állatfigurákon nagyon ritkán, egy-egy kivételen jelenik meg a nemi jelleg, ennek ellenére a kutatásban elfogadott, hogy nőneműek lehetnek.²

Eredetük és funkciójuk a kutatásban a mai napig vitatott kérdés maradt, habár számos kutató és tanulmány foglalkozott a témával. Rengeteg töredék és ép figura kerül elő az ásatásokról, a számuk főleg Mykénében és a környező területeken magas, azonban a görög világon túl is számottevően felbukkannak.³

Előkerülnek temetkezésekből, amelyek lehetnek férfi, női vagy gyermektemetkezések, lehettek szegény sírok vagy éppenséggel gazdag sírok is. Emellett a figurák depozitumokból is előkerülhetnek, amelyeket gyakran a vallási szerephez és a rítusokhoz kapcsol a kutatás. Előfordulnak épületek maradványai között is, sírok monumentális falai tövében. Az előkerülésük kontextusa egyre nagyobb figyelmet kap a frissebb kutatások során, illetve a gondolat, hogy a kontextusok különbségei más és más funkciót adhatnak az előkerülő figuráknak.⁴

A budapesti Szépművészeti Múzeum Antik Gyűjteményében összesen 5 darab mykénéi terrakotta figura található. A figurák közül kettő nagyobb figyelmet kapott a nemzetközi kutatásban az egyediségük miatt, azonban az eredetükről és kontextusukról nincsenek pontos információk egyik figura esetében sem. Kutatásomban ezen 5 figurával foglalkozom, azzal a céllal, hogy a figurák vizsgálatával egy lehetséges kontextust és eredetet kapcsoljak hozzájuk, emellett pedig a felmerülő hamisítás kérdésével is foglalkozom. A kutatásomhoz a Mykénéből előkerült figurák kontextuális elemzését vettem alapul, amelyet Ioulia Tzonou-Herbst készített

¹ FRENCH 1971.

² TZONOU-HERBST 2002, 32-36.

³ PETROVIC 2004.

⁴ TZONOU-HERBST 2002, ii-iii.

el 2002-es doktori disszertációja keretében. Ebben a Mykénéből, illetve annak közvetlen szomszédságából, Prosymnából előkerülő figurákat vizsgálta és az előkerülésük kontextusa alapján próbálta a figurák lehetséges funkcióját megállapítani.

A kutatásom megfelelő bemutatásához szeretnék először rátérni a mykénéi terrakotta figurák kutatástörténetére, a tipológiára, illetve a kontextus, a funkcionalitás és az eredet kérdésére.

KUTATÁSTÖRTÉNET

A mykénéi terrakotta kisplasztikák már Heinrich Schliemann mykénéi, illetve Alfred Biliotti rodoszi ásatásai óta ismertek. Schliemann a tanulmányaiban foglalkozott ezeknek a vizsgálatával, a női, illetve az állat alakú (leginkább szarvasmarhafélék) szobrocskákat Héra reprezentációjának tartotta.⁵ Számos illusztrációt készített az általa talált darabokról és figyelmet fordított a megőrzésükre is. Nagyjából 500 darab van az Athéni Nemzeti Múzeum birtokában, illetve számos darab oszlik meg az európai múzeumok között. Schliemann után a 19. században több kutató is foglalkozott a mykénéi kisplasztikával, Christos Tsountas az általa feltárt mykénéi kamrasírok kapcsán 1888-ban, míg Maximilian Mayer 1892-ben, Wolfgang Reichel pedig 1897-ben tanulmányozta az addig fellelt darabokat. Annak ellenére, hogy a régészetben korán ismertté váltak a mykénéi kisplasztikai alkotások, sokáig mégsem voltak rendszeresen publikálva, illetve vizsgálva. A nagyobb figyelmet inkább a női alakok kapták, ezeket Arne Furumark tipologizálta a görög abc betűit használva (psí, phí, tau... stb.) elnevezések gyanánt. Furumark az állatfigurákat figyelmen kívül hagyta. Carl Blegen szintén foglalkozott a témával. Blegen a különböző típusokat válogatta szét, illetve el is nevezte őket.⁶

Az első, mykénéi kisplasztikával foglalkozó fontos és meghatározó átfogó tanulmányt Elizabeth French készítette el. A munkája, amely egyben a doktori disszertációja is volt, a *The development of Mycenaean terracotta figures* címet viselte. A disszertációját 1961-ben készítette el, azonban csak 1971-ben jelent meg, későbbi kiegészítésekkel.⁷ Ebben a figurák stilisztikai fejlődését vizsgálta és kronológiai rendbe helyezte a különböző típusokat, amely a mykénéi kerámiákon alapul, ezáltal fontos keltezési értéket adott nekik.⁸ Az állatfigurák elemzéséhez a prosymnai leleteket használta fel, amelyekkel még Blegen foglalkozott, illetve

⁵ TZONOU-HERBST 2002, 66.

⁶ FRENCH 1971, 102-103.

⁷ TZONOU-HERBST 2002, 62-63.

⁸ SCHALLIN—PAKKANEN 2009, 9.

a saját, mykénéi ásatásaiból előkerült darabokat is hozzávette. 1981-ben és 1985-ben publikálta az ember- és az állatfigurák teljes tipológiáját, amelyeket mykénéi és phylakopi-i példákkal illusztrált.⁹

French után I. Weber-Hiden foglalkozott a tipológiával, ő a tiryinsi anyag alapján hozott létre egy külön kronológiát. Weber-Hiden egy olyan kronológia létrehozására törekedett, amely a mykénéi kerámia datálásával egyenértékű.¹⁰

A legfrissebb átfogó tanulmányt Tzonou-Herbst készítette el, szintén a doktori disszertációja keretében, 2002-ben. Ebben több, mint 4000 darab Mykénéből előkerült terrakottából készült kisplasztikai alkotást vizsgált, a kontextus kérdésére fókuszálva. A Mykénén kívüli területeket is sorra vette, beleértve a görög szárazföldet, az Égei szigeteket, valamint a mykénéi világon kívül eső lelőhelyeket. Egyaránt foglalkozott az emberi figurákkal, illetve az állat alakú típusokkal.¹¹

2009-ben, a Svenska Institutet i Athen által kiadott folyóiratban, az Acta Instituti Atheniensis Regni Sueciae 20. számában fontos tanulmányok jelentek meg. Az Ann-Louise Schallin és Petra Pakkanen által szerkesztett kiadásban 14 cikk foglalkozik a mykénéi terrakotta kisplasztikával.¹²

Melissa Veters szintén a témával foglalkozik, többek között Tiryns depozitjainak kontextuális elemzését végezte el.¹³

Nagia Polychronakou Sgouritsa 2018-ban megjelenő írásában attikai, aiginai és ayia irini-i leletanyagot dolgozott fel a témában.¹⁴

TIPOLÓGIA

PHI, PSI ÉS TAU FIGURÁK

A nőalakos figurák első tipológiáját A. Furumark készítette el, aki a görög abc betűit felhasználva adta a Phi, Psi és Tau elnevezéseket, ugyanis az antropomorf terrakották formailag az említett betűkre emlékeztetnek.¹⁵ A későbbiekben French kiegészítette a tipológiáját további

⁹ FRENCH 1985., TZONOU-HERBST 2002, 63.

¹⁰ TZONOU-HERBST 2002, 62-63.

¹¹ TZONOU-HERBST 2002.

¹² A 2009-es kiadás: A-L. Schallin—P. Pakkanen (eds.): *Encounters with Mycenaean figures and figurines*. Papers presented at a seminar at the Swedish Institute at Athens, 27-19 April, 2001 Stockholm.

¹³ VETERS 2015.

¹⁴ SGOURITSA 2018.

¹⁵ FURUMARK, 1941, 86-88.

altípusokkal (**1. kép**). A tanulmányában elkülönít egy csoportot, amelyet naturalisztikusnak sorolt be, mivel a karok elkülönülnek a testtől, illetve a test és a karok díszítése részletesebben kidolgozott. Furumark Phi típusát stilisztikailag elkülönítette további három csoportra. Az első, amely kronológiailag is a legkorábbi, a Proto-Phi elnevezést kapta és amelyre jellemző, hogy a karok külön kidolgozva illeszkednek a test széleihez. A Phi A típus alacsony derékkal, vastag törzzsel és applikált szemekkel rendelkezik. A Phi B típusba tartozókra az oszlopszerű törzs kialakítás, valamint a berakott díszítés jellemző.¹⁶

Egy másik csoport az úgynevezett „Transitional”, vagyis átmeneti elnevezést kapta French-től, amely Furumark Tau típusának előzményének felel meg. A Psi típust az ún. „Hollow Psi”, Psi, Psi „High-Wasted” és „Late” Psi típusokra bontotta.¹⁷

Ezen csoportok mellett előfordulnak olyan formai típusok, amelyek szokatlanok, viszont alaposan kidolgozottak. A leggyakoribb a Kourotrophoi, amelyek esetében egy vagy kettő női alak gyermekkel együtt van ábrázolva.¹⁸

A fent említett naturalisztikus csoportot, amelyet French határozott meg, a legkorábbi típusnak gondolta stilisztikailag az élethűbb megjelenésük és a dekorációjuk gondosabb kidolgozottsága miatt, illetve az egyes darabok individualizáltságának köszönhetően. Ebben a típusban a fejen plasztikus fülek és applikált szemek találhatóak, a karok külön vannak megformálva, a dekoráció pedig gyakran részletes. Pylosból, Mykénéből és Chalkisból sorol példákat a csoporthoz. A legkorábbi figura a pylosi sírkőr legkésőbbi temetkezéséből került elő, amelyet a LH IIIA periódusra lehet keltezni.¹⁹

A Proto-Phi figurák egyfajta átmenetet képeznek a naturalisztikus és a Phi típus között, ugyanis a karok továbbra is külön futnak a test szélei mellett, illetve a fejen a szemek kialakítása hasonló a naturalisztikus típuson láthatóhoz. Emellett viszont a Proto-Phi a kerek testrésszel, amelyet hullámos díszítés fed, sokkal inkább a Phi típushoz közelít. French szerint a Proto-Phi a LH IIIA periódusban fejlődött ki, valamint a korszakban végig folytatódott a készítése és használata. Ennek ellenére French elismerte, hogy a típus végső datálása vitatott. Weber-Hiden szerint a Proto-Phi típus a LH IIIA időszakban végig felbukkan, majd egy éles töréssel a LH IIIA1 végén és a LH IIIB1 során eltűnik.²⁰

A Phi A-t szintén átmeneti típusnak lehet nevezni, amely a Proto-Phi és azon Phi típusú darabok között helyezkedik el, amelyek már elérték a végleges formájukat. A Proto-Phi-re

¹⁶ FRENCH 1971, 108.

¹⁷ FRENCH 1971, 108.

¹⁸ FRENCH 1971, 108.

¹⁹ TZONOU-HERBST 2002, 33.

²⁰ TZONOU-HERBST 2002, 34.

jellemző tulajdonságok, mint például a viszonylag alacsony derékkialakítás hullámos vonaldíszítéssel és vastagabb szárral, illetve az applikált szemek jelenléte továbbra is megfigyelhető a Phi A darabokon. Ugyanakkor szembeötlő különbség a korábbi típusokhoz képest, hogy hiányoznak a karok. A Phi B típusba tartozó darabok jelentik a Phi típus csúcsát stilisztikailag. A test szinte teljesen kerekded, valamint vékony, oszlopos szár résszel rendelkezik, amelyet néhány függőleges vonallal díszítettek. A szemek festettek és nem applikáltak, viszont gyakran felbukkan az applikált berakás.²¹

Weber-Hiden ezek mellett a Phi típusok mellett meghatároz még egy különálló csoportot, amely egyik csoportba sem sorolható.²²

French és Weber-Hiden egyaránt azonos datálást határoztak meg a Phi típusú figuráknak. A Phi A-t és a Phi B-t French szerint a LH IIIA2 periódus során Mykénében készítették, viszont míg a Phi A típus a LH IIIB kezdetén eltűnt, addig a Phi B továbbra is jelen volt az időszakban. Weber-Hiden szerint a két típus ugyanezt a periódust öleli fel, viszont az ő keltezése alapján a Phi A figurák a LH IIIA2 során vannak jelen, míg a Phi B típus a LH IIIA2 időszaktól kezdve jelen van a LH IIIB2 során is, ráadásul szerinte ebből az időszakból bukkan fel a leggyakrabban.²³

A „Transitional” csoportra jellemző a gyémánt alakú testrész, illetve a mellkasra hajtott karok. French-nél ez a típus problematikus, mivel átmenetet képez a Proto-Phi és a Tau típus között, viszont párhuzamosan jelen van a Tau és a „Hollow” Psi figurák mellett. Weber-Hiden szerint ez a csoport a Phi vagy a Psi típus egyik variánsa lehet, nem pedig egy különálló, átmeneti csoport, mivel a Proto-Phi és a Tau mellett jelen volt a LH IIIA2 és a LH IIIB2 során.²⁴

A „Hollow” Psi csoportba tartozó darabok nagyon hasonlóak a Tau figurákhoz, mivel üreges szárral rendelkeznek, amelyet kettő vagy négy függőleges csík díszít, illetve magas derék kialakítás jellemzi őket. Felemelt karjaik vannak és mindig *polost* viselnek. A keltezésük a LH IIIA2 és a LH IIIB közé esik. Egy argosi darab viszont korai LH IIIC keltezést mutat. A Psi típust oszlopos szár jellemzi és a derékvonala nem túl magasan helyezkedik el. A Psi figurák a LH IIIA periódusban jelen vannak, viszont a LH IIIB időszakból nincs biztosan keltezett darab, azonban, mivel a kései Psi típusba tartozó nőalakok a LH IIIB időszakban tűnnek fel, ezért valószínű, hogy még a felbukkanásuk előtt eltűnnek a Psi figurák.²⁵

²¹ FRENCH 1971, 112-123; TZONOU-HERBST 2002, 34.

²² TZONOU-HERBST 2002, 34-35., WEBER-HIDEN 2002.

²³ TZONOU-HERBST 2002, 34-35.

²⁴ TZONOU-HERBST 2002, 35., WEBER-HIDEN 2002, 4-6.

²⁵ FRENCH 1971, 129., TZONOU-HERBST 2002, 35.

A „High-Waisted”, tehát magas derékkel rendelkező figurák a LH IIIA és LH IIIB periódusokban vannak jelen. Weber-Hiden a Psi figurákat a LH IIIA2 és LH IIIB2 közötti időszakra helyezi, a „Hollow” Psi darabokat a LH IIIB-re, a „High-Waisted” Psi nőalakokat pedig a LH IIIB1-re. Weber-Hiden és French datálásai között eltérés mutatkozik a különböző Psi típusokra vonatkozóan.²⁶

A Tau figuráknál a szár üreges kialakítású, a derék a karok alatt található, a karok pedig applikált szalagként jelennek meg a test mellett. Két függőleges festett vonal figyelhető meg elöl, illetve hátul a száron, valamint a karokat is vonalak díszítik. Általában *polost* viselnek. French szerint a legtöbb Tau figura a LH IIIB periódusból származik, de emellett a LH IIIA2 és a LH IIIC időszakokból is előkerülnek. Weber-Hiden a típus kezdetét a LH IIIB1-re helyezi, a kiteljesedését a LH IIIB2-re, az eltűnését pedig a LH IIIC korai időszakára.²⁷

„Late” Psi figurák a nőalakos mykénéi terrakotta figurák végét jelentik. A típusnak A, B, C és D altípusait különböztette meg French. Az ezek közötti különbséget a dekoráció mutatja. Az A típus esetében a mellek applikált golyó formájában jelennek meg. A „B” típus dekorációja szabálytalan, viszont geometrikus minták bukkannak fel rajtuk. A „C” típus díszítésének párhuzamai a vázafestészetben jelennek meg („Close Style”²⁸). A „D” figurák durva kialakításúak és a karok derékszögben állnak a testhez viszonyítva.²⁹ Az „A” típusú figurák legkorábban a LH IIIB időszakra tehetők, a Prehistoric Cemetery East lelőhely depozitumának leletanyagából ítélve. Az argosi 30. sírból előkerülő darabok leviszik French keltezését egészen a LH IIIC korai időszakára. A „B” típus szintén a LH IIIB időszakban bukkan fel, a korszak végén, a Prinaria depozit anyagából ítélve és jelen van a LH IIIC periódusban, amelyet asinéi, illetve ialysosi darabok támasztanak alá. A „C” és „D” szintén Asinéből származó anyag alapján a LH IIIC korszakban fejlődött ki.³⁰ Weber-Hiden szerint az A típus a LH IIIB1-ben tűnik fel és egészen a LH IIIC periódusban jelen van. A „B” típus szerinte a LH IIIB2 korszakban fejlődik ki és a kései LH IIIC időszakban is folytatódik a készítésük. A „C” típusú figurák megjelenését a LH IIIB2-re helyezi, a csúcukat a LH IIIC közepére teszi, az eltűnésüket pedig a LH IIIC végére. Azonban a „D” figurákat nem tudta keltezni, mivel ehhez nem állt rendelkezésére elég darab a típusból.³¹

²⁶ FRENCH 1971, 129, TZONOU-HERBST 2002, 35-36.

²⁷ FRENCH 1971, 129., TZONOU-HERBST 2002, 36. WEBER-HIDEN 2002.

²⁸ TZONOU-HERBST 2002, 37.

²⁹ TZONOU-HERBST 2002, 36.

³⁰ FRENCH 1971, 121.

³¹ TZONOU-HERBST 2002, 36-37.

ÁLLATFIGURÁK TIPOLOGIÁJA

Szarvasmarha

French a tipológiáját az állatok festett díszítései, illetve a figurák megformálásának típusa alapján hozta létre. A leginkább jellemző állatforma a szarvasmarha, azonban a tipológia vonatkozik a többi állatfajra is, amelyek kevésbé gyakoriak. A díszítés alapján French létrehozta a négy leggyakoribb típust: *wavy*, *linear*, *spine* és *ladder*. Ezeket további alcsoportra bontotta; a *wavy*, a *linear* és a *spine* két-két altípust kaptak és az 1-es típus, illetve a 2-es típus elnevezéseket kapták. A *ladder* csoport viszont egyedülálló, ezt nem bontotta további alcsoportokra.³² A szarvasmarha figurák a LH IIIA1-től kezdve a LH IIIC periódusig jelen vannak **(2. kép)**.³³

A Wavy 1-es a legnaturalisztikusabb típus az összes állatfigura közül. A szarvak, a farok és a lábak realisztikusan vannak ábrázolva, a testet pedig hullámvonalas festés díszíti. A Wavy 1-es típus megjelenését a LH IIIA periódusra lehet keltezni, ez a legkorábbi az összes közül. Erre a típusra általánosan jellemző az ívelt, hosszú, lelógó farokrész, illetve a magas és széles szarvak, amelyek gyakran duplán csavartak. A lábak díszítése változó: néhány darabon a hullámvonalak folytatódnak a lábakon is, néhányon átlós vonalak futnak végig. Számos figurának festenek szemeket; egy pötty köré kört rajzolnak. A legkorábbi daraboknál nincs festés a nyakrészen, míg a későbbieknél gyakran előfordul, hogy sávost festést alkalmaznak a nyak jelölésére.³⁴

Az 1-es típushoz képest a Wavy 2 már a kialakításában jóval kevésbé naturalisztikus és a díszítése is sokkal stilizáltabb, illetve sematikusabb. A testet fedő vonalak továbbra is hullámosak, de már egymással párhuzamosak. A lábak kúpos kialakításúak. A farok kevésbé íves, viszont továbbra is lefelé lógó. A szarvak szélesek, egyszerűen ívelnek felfelé és gyűrűs festéssel díszítettek.³⁵

A Lineáris 1-es típus közvetlen következik a Wavy 2-es típus fejlődéséből. A fő változás a testet díszítő festésen mutatkozik meg; a hullámos vonal megszűnik, felváltja a nagyjából

³² FRENCH 1971.

³³ SCHALLIN 2004, 259.

³⁴ FRENCH 1971, 152-154.

³⁵ FRENCH 1971, 154.

egyenes sávozás, ami a nyaktól indul. A farok sematikusabbá válik, szinte mindig egy lapos, rövid szalagot applikálnak a testhez, alkalmanként felfelé. Az 1-es típus valamikor a LH IIIA során tűnik fel.³⁶

Prosymnából ismert egy darab, amelynek a csíkozása még kissé hullámos, ez tipikus példája ennek az átmeneti fázisnak. Mykénéi darabokon szintén megmutatkozik az átmenet, két figurán csupán három széles, de hullámos vonal látható. A mykénéi T. 527:7-es sír dromosából előkerült figurán már a Lineáris 1-es típus tipikus példája látható; a testet díszítő vonalak a nyakon lévő sávból indulnak ki, ugyan egyenes festésről beszélhetünk, de még mindig sok, vékony csíkról van szó. A fej, a lábak és a farok nagyon egyszerűsítettek.³⁷

A Lineáris 2-es típus szintén egyszerűsödik a korábbiakhoz képest. A testen csupán néhány vonal fut végig, legtöbbször három vagy négy. A szarvak általánosságban rövidek és nehezen elkülöníthetők a fülektől. A test kialakítása most már teljesen sematikus.³⁸

Argos-ból a T.27-es sírból előkerült egy tipikus példája ennek a típusnak. Az orr vékony és elnyújtott, a szarvak nem túl hosszúak, viszont széles ívben állnak ki a fejrészből. A farok lapított és felfelé hajlított. A festése teljesen lineáris, a vonalak a szarvak és az orr mentén futnak, a nyakon sáv látható, amiből a vonalak indulnak ki az elülső lábak felé, valamint három vonal indul a test felé, melyek folytatódnak a farokrészen, illetve a hátsó lábakon. A késői darabok esetében a legegyszerűbb a díszítés, legfeljebb három csíkot festettek rájuk és kifejezetten elsietettnek tűnik a festés módja. Egy Pylosból származó figurán csupán egy festett csík húzódik végig a testen, amely a fejrésznél és farokrésznél elágazik, hogy aztán a lábakon folytatódjon. A Lineáris 2-es típus a LH IIIA periódustól kezdve egészen a LH IIIC időszakig jelen van.³⁹

A „Spine”, tehát a „gerinc” típusba tartozó figurák feltűnően eltérnek a további típusoktól. A Lineáris típussal egy időben jelenik meg, valamikor a LH IIIA periódus végén. A festése egyedi, a gerinc mentén végigfutó sávból és az abból merőlegesen kiinduló, bordaszerű vonalakkal áll. A korai darabok még nem teljesen stilizáltak, viszont idővel egyre inkább azzá válnak. A bordavonalak már párhuzamosak és függőlegesek. Sok vonalat festettek rájuk, amelyek szorosan helyezkednek el egymás mellett és egészen a hasig futnak. A középső LH

³⁶ FRENCH 1971, 155.

³⁷ FRENCH 1971, 155.

³⁸ FRENCH 1971, 155.

³⁹ FRENCH 1971, 156.

IIIB periódus darabjai kifejezetten stilizáltak, míg a kései LH IIIB időszakban a borda vonalai szélesebbek és nagyobb tér húzódik közöttük.⁴⁰

A *Spine* típus második csoportja esetében a stilizálás már nagyobb mértékű. A bordavonalak rövidebbek lesznek, sőt vannak olyanok is, melyeken csupán foltszerűen jelennek meg a gerincvonal két oldalán. A *Spine 2* a LH IIIB periódus középső és kései időszakára jellemző.⁴¹

A „Ladder”, vagyis „létra” típus díszítése az állat hátán lévő keresztbe festett vonalakból áll, amelyeket szegélyszerű vonalak zárnak le, ezáltal egy létrára emlékeztet. A test alján ritkán van díszítés. Az egyik legkorábbi példa az Atreus Bothrosból származik, a hátán kettős létra motívum látszódik, egy középső sávval. A Petsas's House-ból négy darab került elő a típusból, egyiknek még egy sáv húzódik a test középső részén, egy másik esetében az egyik oldalon két csík található, míg a másik oldalán nincs szegélyvonal. A harmadik darab alig szegélyezett, az utolsó figura pedig rendelkezik a tipikus létra motívummal.⁴² A Ladder típus a LH III időszakban jelenik meg és egészen a LH IIIC fázisig készül.⁴³

Egyéb állatfigurák

A tipikus szarvasmarhaféléken kívül felbukkannak más fajtájú figurák is. Az egyik leggyakoribb a ló, amely megjelenik egyedülállóan is, valamint az ún. „chariot” csoport tagjaként is.⁴⁴ A *chariot*, vagyis szekér/kocsi típus általában két állatfigurát foglal magába, amelyek egy agyagcsíkkal vannak összekötve, valamint a hátukhoz maga a kocsi van hozzáerősítve.

Ezekon kívül számos más állatfaj jelenik meg a terrakotta állatfigurák között. Előfordul vadkan, medve, kutya, kecske, sündisznó, birka, kos, oroszlán, disznó, valamint olyan különleges darabok, mint a sphinx vagy az ún. „double-ended animal”, vagyis két figura egyben, négy lábbal és két fejjel, amelyre példa egy Mykénéből elkerülő darab.⁴⁵

⁴⁰ FRENCH 1971, 156-157.

⁴¹ TZONOU-HERBST 2002, 37.

⁴² FRENCH 1971, 158.

⁴³ TZONOU-HERBST 2002, 38.

⁴⁴ FRENCH 1971, 164.

⁴⁵ FRENCH 1971, 160-164.

A SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM ANTIK GYŰJTEMÉNYÉBEN TALÁLHATÓ MYKÉNÉI TERRAKOTTA FIGURÁK BEMUTATÁSA

Az általam vizsgált öt darab figura mind más és más, fentebb már bemutatott típusba tartozik, emellett pedig időbeli eltérés is van az egyes darabok között. Az egyetlen közös tényező, amelyik mindegyiknél felbukkan, az az információhiány, ugyanis egyik figurához se tudunk egy biztos lelőhelyet társítani, illetve egy konkrét kontextus típusát. A kutatásom célja, hogy az tárgyítípushoz tartozó, általunk ismert kontextustípusok vizsgálata alapján egy lehetséges kontextust társítsak az egyes figurákhoz. A kutatás mai álláspontjában egyre inkább elfogadottabb, hogy a figurák funkcióját meghatározza a kontextusuk is, tehát, az adott figurának a használati életét a kontextus alapján vizsgálni lehet. Mivel az általam vizsgált öt darab figura ismeretlen módon került be a műkincskereskedelembe, illetve különböző gyűjteményekbe, ezért az eddig feldolgozott, lelőhellyel és kontextussal rendelkező figurák elemzésével szeretném vizsgálni, hogy lehetséges-e a figurák típusa alapján egy adott kontextushoz társítani őket. Emellett nem szabad elfelejteni, hogy mivel kevés információval rendelkezünk a budapesti figurákat illetően, illetve feltehetőleg több darab a műkincskereskedelemben mozgott mielőtt a múzeumi gyűjteménybe került volna, ezért nem kizárható a hamisítás sem. A mykénéi terrakotta figurákat kis méretük, egyszerű, kézzel történő megformálásuk miatt igen egyszerű hamisítani, illetve a nagy értékük miatt meg is éri. Jelenleg is több figura kerül árverésre különböző aukciósházak oldalán szerte a világban kifejezetten nagy összegekért.

A kutatásom bemutatásának kezdetén mindenképpen sorra kell venni a vizsgált tárgyakat, illetve a módszert, amely alapján elemezni tudtam a figurák különböző kontextusait.

PSI

T.737-es leltári számmal rendelkező darab a Psi-idolok típusába tartozik, amely egy 10 cm magas, tömör, hengeres, kiszélesedő aljú talpon álló, felemelt karú nőalakot ábrázol (**3. kép**). A Psi felsőteste félhold formájú, a melleit két kis domborulat jelzi. A feje le volt törve, azt 2005-ben ragasztották vissza rá, amikor a figurát megtisztította Zamadits Ágnes. A fej madárszerű kialakítást kapott, tetején a típusra jellemző *polos* látható. A figurát barnásfekete festékkel díszítették, a felsőtesten egymásra merőleges vonalkázás látható, amelyet alulról egy vízszintes vastagabb vonal zár le, az arcot vékony vonallal határolják, a szemeit két pont jelzi, illetve a *polos* peremét vonal fedi, a tetején pedig X alakú jel található. Mivel a figura a Psi típusba tartozik, ezért a LH IIIA periódusra tehető.

A figura származásáról keveset lehet tudni, a katalógusában származási helyként Krétát jelölték meg, ahonnan átkerült Athénba, ahol pedig megvásárolták. A Szépművészeti Múzeum tulajdonába ajándékozás útján került be, Dr. Genthon István által, a pontos dátumot azonban nem tüntették fel a katalóguson.

KOUROTROPHOS

Egy ritkább típusba tartozik a gyermeket tartó nő figurája, az ún. kourotrophos (leltári szám: T.15). A szobrocska kisméretű darab, csupán 6 cm magas, hengeres testtel rendelkezik, amely alul talppá szélesedik ki, a gyermeket két karjával öleli át és magához szorítja a bal karján (**4. kép**).⁴⁶ A figura elnagyoltan megformált, feje szintén madárszerűen van kialakítva, a gyermek pedig még sematikusabb formát követ. A felületén vörös festés halvány nyomai láthatók, a nőalak pedig a Transitional típusba tartozók formáját követi, így feltehetőleg a LH IIIA1, IIIA2 vagy IIIB1 időszakban készülhetett. A kourotrophos a Paul Arndt gyűjteményből került a Szépművészeti Múzeum Antik Gyűjteményébe.

BIKA SZOBROCSKA

Az egyetlen állatfigura szarvasmarhát ábrázol, amely a French-féle Lineáris 2-es típusba tartozik a kialakítása és díszítése alapján (leltári szám: 93.15A). A figura hosszúsága 10,72 cm, a magassága 7,68 cm. A szobrocska kézzel formázott, a testén és a fején festett díszítés látható. A testet és a fejet egyben formázták, a farokrészt a testből húzták ki vékony szalagszerűen, majd a később hozzáillesztett lábak közé behajtották. A lábakat külön formázták meg, majd illesztették a testhez. A szarvak felfelé állnak, az orra széles, előre felé hosszabban nyúlik, a vége élesen levágott, szemből nézve kör alakú. A szarvait, a fejét, a testét és a lábait festés borítja. A festék nagyrészt fekete színű, kivéve a jobb hátsó lábnál, ahol viszont vörös színt vesz fel, amely lehet, hogy az égetés során keletkezett hibából ered (**5. kép**).⁴⁷

A múzeum az asconai Galleria Serodine nevű, svájci aukciósháztól vásárolta meg 1993-ban. Arról, hogy a tárgy hogyan került az aukciósház birtokába nincs további információ, ahogy arról sem, hogy hol, illetve kik tárták fel. A budapesti darab a LH IIIC periódusra keltezhető.

⁴⁶A kourotrophosok a gyermekeket mindig a bal karjukon tartják.

⁴⁷ Szabad szemmel nehezen megállapítható, hogy valóban égetési hibáról volna szó, felmerülhet, hogy másik festéket használtak a jobb hátsó láb esetében. Ennek biztos megállapítására természettudományos vizsgálatok szükségesek, amelyeket további kutatásom során el szeretnék végezni.

TRÓNSZÉKEN ÜLŐ NŐALAK

A trónszéken ülő nőalakot ábrázoló figura (leltári szám: T.5) az egyik ritkább típust képviseli a mykénéi terrakotta figurák körében (**6. kép**). A szobrocska 8.5 cm magas és egy háromlábú, áttört támlájú trónszéken ülő Psi figurát jelenít meg, amely a tipikus Psi-idolokkal ellentétben *polos* nélkül van ábrázolva. A nőalak felemeli karjait, azonban nem teljesen az ég felé, hanem a trónszék támlájának felső ívét követve, majd a karok végeit hozzáillesztették a támlához, a nő alsótestét pedig a trón ülőrészéhez, mintha beleolvadna a székbe. A Psi figura és a trón egyaránt fekete festéssel díszített, függőleges és vízszintes vonalakkal fedik le a trón teljes felületét, illetve a nőalak felsőtestét és karjait, amelyet a nyaknál egy vízszintes vonallal zárnak le. A madárszerű fejen két ponttal jelzik a szemeket kétoldalt, az orrot pedig egy függőleges vonallal, amely a fej tetejéről indul. A tarkó és a fejtető teljesen be van fedve festéssel.

A figura nagyobb figyelmet kapott a nemzetközi szakirodalomban, már Elizabeth French is példaként hozza fel a típusra a disszertációjában.⁴⁸ Ennek oka, hogy alapvetően a trónszékekből kevés ép darabot ismerünk, emellett pedig az még ritkább, hogy a trónon egy alak is üljön.

Ez a darab is a Paul Arndt gyűjteményből került a múzeum birtokába, korábbi történetéről, illetve származásáról nincsenek információink.

ÁGYON FEKVŐ PÁR FIGURÁJA

Az egyik legérdekesebb és legvitatottabb darab a figurák közül kétségtelenül az ágyon fekvő párt ábrázoló szobrocska (leltári szám: T.13). A figura 10 cm hosszú és csupán 3 cm magas (**7-8. kép**). A figura ugyancsak a Paul Arndt gyűjteményből került át a múzeum Antik Gyűjteményébe, korábbi származási helyéről semmit se lehet tudni.

A figura egy alacsony, négylábú, valószínűleg gyékényből készült ágyat ábrázol (legalábbis a festett díszítés erre enged következtetni), amelyen egymással ölelkező pár fekszik. Az alakok laposak, alsótestük pedig belesimul az ágyba, míg a felsőtestük kiszélesedik és jobban kiemelkedik az ágy síkjából. A baloldali alak karját átteszi a másik alak mellére. A jobboldali alak feje le van törve. Az ágy és a pár is fekete, illetve vörösesbarna vonalakkal díszített.

⁴⁸ FRENCH 1971, 170.

Elizabeth French is megemlíti 1971-es munkájában, mint az egyik legkorábbi csoportkompozíció a görög művészetben.⁴⁹

Az egyetlen ismert párhuzama Athénban található a Vlastos gyűjteményben, azonban erről sincsen további információ.⁵⁰

Az ágyon fekvő pár jelenete Mezopotámiai előképekkel rendelkezik, óbabiloni terrakották között van párhuzama, ezek szeretkező párokat ábrázolnak, illetve magát a szent nászt. Valószínűleg apotropaikus funkcióval rendelkezettek.⁵¹

KONTEXTUS

Elsőként sorra kell vennünk, hogy mit is értünk kontextus alatt. Először is, egy tárgy kontextusa igen sokrétű.⁵² Van a formális, illetve a közvetlen kontextus. A formális kontextust magának a tárgynak a jellemzői alkotják (pl. van *polos* vagy nincs *polos* a figurán), a közvetlen kontextus pedig a tárgy környezetét fedi le.

A térbeli kontextus a tárgy helyszíne. A stilisztikai kontextus magában foglalja a forma és az anyagok összefüggéseit, valamint azok differenciált eloszlását a tájban. A társadalmi kontextus azokat a társadalmi formációkat foglalja magában, amelyeken belül az anyagi jelentések keletkeznek és átalakulnak. Más szóval, miért, kinek és milyen kontextusban volt jelentősége a tárgy elkészítésének?

Az informáló kontextus a kontextus, amely meghatározza a társadalmi kapcsolatokat és a kognitív folyamatokat, amelyek érték a tárgyat. Mindezek a szempontok a tárgy kontextusát írják le. Ez azonban csak az egyik aspektusa a kontextusnak, ahogyan azt a figurák tanulmányozásában használjuk. Létezik továbbá a régész kontextusa, ezek közé tartozik az a mód, ahogyan a figurákat tartalmazó lelőhelyeket feltárjuk, és ahogyan gondolkodásmódunk összefonódik azokkal, amelyeket a múltra vonatkozóan következtetünk.

Az általam használt módszer Tzonou-Herbst 2002-es doktori disszertációját követi, amelyben a szerző több kontextus típusra osztotta be a figurákat.

A figurák esetében azokat az eseteket kell azonosítanunk és felhasználnunk, amelyeknél a régészeti kontextus olyan nyomokat őriz, amelyek segíthetnek rekonstruálni a figurák

⁴⁹ FRENCH 1971, 172.

⁵⁰ FRENCH 1971, 172.

⁵¹ ASSANTE 2002, 27-30.

⁵² A kontextusok besorolásával Conkey 1997-es munkájában foglalkozott. CONKEY 1997, 346-348, 359.

használatát: ezeket nevezzük a figurák 1. típusú kontextusainak. Az ilyen típusú kontextusban lévő tárgyak térbeli és időbeli társítása biztonsággal visszavezethető az eredeti használók tevékenységére.⁵³

Ezek olyan lelőhelyek, amelyekben a leletek anélkül jutnak el a régészeti kontextusba, hogy szándékosan eldobták volna őket, például egy település lerombolását követő padló depók, vagy elsődleges temetkezések háborítatlan sírokban. Ilyen esetekben a lelőhelyek ott tartalmazznak leleteket, ahol azokat az élő kontextusban utoljára használták. Ezért egy az egyben kapcsolatban állnak a múltbeli eseményekkel.⁵⁴

A 2. típusú kontextusok közé olyan kontextusok tartoznak, amelyek bizonyítékot őriznek a figurák mykénéiek általi újrahasználatára és eldobására. Ebbe a kategóriába olyan tárgyak tartoznak, amelyeket ott dobtak el, ahol használták őket, vagy olyan leletek, amelyeket a használat helyétől viszont távol dobtak el. Például figurákat és kerámiatöredékeket nagyon gyakran találunk háztartások szemetesgödrében. Ezekben az esetekben a lelet funkciója teljesen független lehet a kerámia és a figura társadalom számára betöltött funkciójától.⁵⁵

Végül a 3. típusba olyan kontextusok sorolhatók, amelyekben a figurák mykénéi kori lelőhelyeken találhatók, de nem lehet következtetni arra, hogy a mykénéiek használták vagy dobták el őket. Ilyenek például az építési feltöltések, mint például a teraszok feltöltése, amelyeket egy terület újjáépítés előtti kiegyenlítésére végeztek el, vagy a dromosok feltöltése, azaz a sírok dromosainak feltöltésére behordott föld. Ezekben az esetekben nem következtethetünk a figurákhoz kapcsolódó mykénéi használatra, mivel ezek a feltöltések számos lerakódási folyamat eredményeként jöhettek létre.⁵⁶

A figurák számos különböző kontextusból előkerülhetnek, mint például temetkezésekből, településekről vagy votív depókból. Ezeken belül további csoportokat lehet elkülöníteni, például egy településen belül beszélhetünk a különböző épülettípusokból (lakóház, középület) előkerülő figurákról, vagy akár az épületeken belüli elhelyezkedésükről (pl. egy helyiség, padló depó).⁵⁷

A cél, hogy ezeket a kontextusokat megvizsgálva különböző mintákat keressünk, amelyek alapján következtetéseket tudunk levonni. Tzonou-Herbst az általa vizsgált figurákat a három különböző kontextus típusokba sorolta és ezek alapján vizsgálta a figurák kontextusa

⁵³ TZONOU-HERBST 2002, 44.

⁵⁴ TZONOU-HERBST 2002, 44.

⁵⁵ TZONOU-HERBST 2002, 45.

⁵⁶ TZONOU-HERBST 2002, 45.

⁵⁷ TZONOU-HERBST 2002, 47-48.

és funkciója közötti kapcsolatot. Az én célom, hogy az ő módszerét alkalmazva a budapesti figurák lehetséges kontextusát megtaláljam, ezáltal közelebb jutva a figurák funkciójához is.

Tzonou-Herbst összesen 4593 db figurát használt fel a kutatásához, mindegyik Mykénéből, illetve Prosymnából került elő. Ebből 2875 db-ot (62,59%) csupán a lelőhellyel, Mykénével vagy Prosymnával lehet azonosítani és nem egy specifikus kontextussal. Ez is jól mutatja problematikáját a vizsgálatnak, ugyanis annak ellenére, hogy rengeteg figura kerül elő, kevés az olyan, amit valódi kontextushoz lehet kapcsolni. Mivel a figurák nagyon kisméretűek, ezért könnyen elmozdulnak, eredeti használati helyükről vagy az eldobásuk helyéről, tehát ezeket nem lehet felhasználni kontextuális elemzésre.⁵⁸

1353 db-ot lehet 1-es, 2-es, vagy 3-as típusú kontextushoz rendelni, viszont összesen 659 db figura tartozik az 1-es vagy a 2-es típusú kontextusba. A legtöbb figurát csupán magához Mykéné lelőhelyéhez vagy kisebb területi egységekhez lehet kapcsolni és nem konkrét kontextushoz.⁵⁹

Emellett azt is figyelembe kell vennünk, hogy a figurák sokszor töredékesen kerülnek elő, ezáltal nehezen beazonosítható a típusuk. Rengeteg olyan töredék kerül elő, amelyek a katalógusban ismeretlenként vannak jelölve, illetve előfordulhat a téves beazonosítás is.

Tzonou-Herbst összesen 1024 db (22,29%) figurát tudott felhasználni a kutatásához.⁶⁰ Az általam felhasznált adatok kizárólag a budapesti darabokhoz kapcsolódó típusokra terjednek ki, mivel az elemzésemhez csupán azok relevánsak.

A vizsgálatom során a kontextusokat három nagy csoportra osztottam. Az első nagyobb csoport a temetkezési kontextus, amelyben a Tzonou-Herbst által készített katalógusban a figurákat „cemetery” jelzővel illette.

A második nagyobb csoportot Tzonou-Herbst „Cultic/Votive” megjelöléssel illette, az én kutatásomban szintén a kultikus/votív elnevezést használtam.

A harmadik nagy csoport a településekről előkerült figurákat foglalja magába, amely Tzonou-Herbst-nél „Settlement”-ként szerepel. Ez szintén egy összesített adathalmazt jelent, nincsen lebontva a különböző kontextus típusokra, így az összes, településről előkerülő figurákat érinti.

⁵⁸ TZONOU-HERBST 2002, 51.

⁵⁹ TZONOU-HERBST 2002, 51, 243.

⁶⁰ TZONOU-HERBST 2002, 243.

AZ ELEMZÉS

NŐI FIGURÁK, PSI

A Psi figura kontextusának elemzéséhez első lépésként megvizsgáltam a Phi, Psi és Tau, illetve azok alcsoportjainak kontextusok közötti megoszlását. Ehhez összesen 519 db figurát tudtam felhasználni Tzonou-Herbst katalógusából. A diagram mutatja, hogy a Phi, Psi, Tau figurák nagyjából egyenlő mértékben jelennek meg a temetkezésekben és a településeken (**9. kép**).

Azonban a Phi-hez képest, a Psi figurák észrevehetően népszerűbbek a votív depókban. Ehhez hozzá kell tenni, hogy ezt nagy mértékben befolyásolja a Klytaimnestra-sírt körülvevő fal északi végénél előkerült depó, amelyből nagy számban kerültek elő Psi figurák.⁶¹

French szerint a Phi-k LH IIIA2-től LH IIIB-ig vannak jelen.⁶² Tzonou-Herbst szerint a Klytaimnestra-sír falának depójából való hiányuk két lehetséges magyarázatot adhat: vagy a Mykénéiek nem használtak Phi figurákat votívokként a LH IIIB1 során, vagy maga a Klytaimnestra-sír fala nem volt megfelelő hely a Phi figurák számára valami oknál kifolyólag.⁶³

Összesítve, a Phi, Psi és Tau figurák eloszlása a temetkezések és a települések között szinte megegyezik. A mykénéiek egyaránt helyezik el a figurákat a temetkezéseikben, illetve használják őket a mindennapi életükben. Ugyanígy láthatjuk, hogy a Psi figurák szintén egyenlő mértékben oszlanak meg a három kontextuscsoport között (**10-11. kép**).

A Psi figurák azonban népszerű votív felajánlásoknak tűnnek, legalábbis a monumentális sír falánál, a Phi és Tau figurákkal ellentétben. A Hollow Psi típus kifejezetten gyakran bukkan fel votív kontextusokban, mint például a mykénéi A és B sírkörök centrumából, vagy a Great Poros Wall mellől. Azonban a budapesti figura nem a Hollow Psi típusába tartozik, hanem a sima Psi-k közé. Tzonou-Herbst a Hollow Psi figurákat illetően felveti, hogy esetlegesen rituális szerepet tölthettek be. Ezt azonban a számok alapján nem lehet kijelenteni a Psi figurákra vonatkozóan, ahol szinte egyenlő mértékben oszlik meg a temetkezési, votív, valamint a települési kontextusok között a számuk. Viszont a Psi figurák a Phi és a Tau típusokkal ellentétben nagyobb számmal vannak jelen votívokként, így felmerül a rituális jelentőségük is. Az sem kizárható, hogy a Psi figurák a településeken belül, illetve a temetkezésekben is rituális szerepet tölthettek be, így a kontextus csupán az adott rítusra

⁶¹ TZONOU-HERBST 2002, 257-258.

⁶² FRENCH 1971, 117.

⁶³ TZONOU-HERBST 2002, 257-258.

vonatkozóan különbözik, emellett viszont a figurák ugyanúgy kultikus funkcióval rendelkeznek. Nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a Psi figurák szignifikáns hasonlóságot mutatnak a minósi felemelt karú istennővel, amely így egyre inkább a rituális funkció felé mutathat.⁶⁴

ÁLLATFIGURÁK

Az állatfigurákat tekintve úgy tűnik, hogy egy enyhe települési kontextus többletről beszélhetünk (**12-13. kép**). Ha a kronológiát megnézzük, akkor látszódik, hogy a korai időszakban (LH IIIA) kevesebb bukkan fel a temetkezésekben, míg a településeken egy jóval magasabb adatot látunk (**14. kép**). Az időben tovább haladva viszont egyre nagyobb számmal tűnnek fel a temetkezésekben is. A Lineáris 2-es típust tekintve szintén a települések magasabb számát láthatjuk (**15-16. kép**). A budapesti bika szobrocska az LH IIIC időszakra tehető, amikor pedig jól látszódik, hogy sokkal több kerül elő a településen belüli kontextusokból. Azonban azt is figyelembe kell vennünk, hogy a figurákat a díszítésük alapján tipologizálják és a településeken előkerülő darabokon jóval kopottabbak a festések a használat miatt, így nehezebb őket az egyes típusokba besorolni. Ezáltal nehezebb egy összetett képet alkotni, mivel sok az ismeretlen besorolású figura. Viszont az is egy általánosan megfigyelhető jelenség, hogy a temetkezésekből előkerülő figurák többször kerülnek elő épen, míg a településekről vagy depókból származó darabok töröttek és kopottak a használat miatt.⁶⁵ Ez alapján felmerül, hogy a budapesti bika figurája nagyobb valószínűséggel származhat egy temetkezésből, mintsem egy másik kontextusból. A budapesti darab festése jó állapotban maradt meg, illetve maga a figura is ép, nincsenek rajta törésnyomok, vagy hiányosságok.

KOUROTROPHOS

A kourotrophosokat illetően a legnagyobb probléma, hogy nagyon kevés olyan darab került elő összesen 10 db, amelyhez 1-es vagy 2-es típusú kontextust lehet társítani. Temetkezések esetében csupán 3 darabról beszélhetünk, votívként 1 db-ot katalogizált Tzonou-Herbst, a településekről pedig 6 db-ot, amelyek szemetesgödrökből vagy feltöltésekből származnak. Tehát itt a kevés darabszám miatt nem lehet érdemleges következtetést levonni a kourotrophos figurák kontextusára vonatkozóan (**17-18. kép**).

⁶⁴ TZONOU-HERBST 2009, 9-13.

⁶⁵ TZONOU-HERBST 2002, 309.

TRÓNSZÉKEN ÜLŐ NŐALAK

A trónszéken ülő nőalak figurájánál a kis darabszám mellett egy másik problémába is ütközünk. A Tzonou-Herbst-féle katalógusban a mykénéi és prosymnai leletek között nem szerepel párhuzama a budapesti darabnak. Az általa készített kutatásban üres trónszékek jelennek meg, illetve trón nélküli ülő nőalakok. A kutatásomban ezeket összeszedve készítettem el a kontextuális elemzést, ami alapján úgy tűnik, hogy a településekről több ilyen darab kerül elő **(19-20. kép)**.

A budapesti figurához hasonló darab került elő Panagiából, ahol Mylonas egy kamrasírt tárt fel, amelynek központjában egy felnőtt és egy gyermek volt eltemetve, a gyermek csontjaival keveredve egy Phi és egy Tau figura került elő. A kamra falánál több gyermekcsont került elő, amelyek között egy háromlábú trónszéken ülő figura volt elhelyezve, egy nőalak, aki felfelé tartja a karjait.⁶⁶

ÁGYON FEKVŐ PÁR

A budapesti figurák bemutatásakor már említettem, hogy az ágyon fekvő párt ábrázoló figura egy kifejezetten egyedi darab, mivel csupán egy párhuzamát ismerjük az athéni Vlastos gyűjteményből, amelyről sajnos nincsen ennél több információnk. A Tzonou-Herbst által katalogizált figurák között csupán üres ágyak szerepelnek, amelyből összesen 6 darabot tudott konkrét kontextustípushoz kapcsolni, 5 db-ot településhez, 1-et pedig temetkezéshez **(21. kép)**. Az ágyon megjelenő pár előképei a mezopotámiai terrakották között keresendőek. Rengeteg terrakotta került elő Mezopotámiából, amelyek közösülő párt ábrázolnak, amik valószínűleg *hieros gamos* jelenetként értelmezhetők **(22-23. kép)**. Ezek a figurák szembetűnően hasonlítanak a budapesti darabhoz, csupán az emberalakok kialakítása, illetve a díszítésmód mutatja a mykénéi hagyományokat a madárszerű arckialakítással és a festett hullámvonalakkal. A mezopotámiai terrakottáknak apotropaikus funkciót javasol a kutatás.⁶⁷

A budapesti darab esetében sem zárhatjuk ki a hamisítás kérdését, mivel egy kifejezetten egyedi darabról van szó, aminek mykénéi párhuzamairól egy kivételével nem tudunk. A hamisítást természettudományos módszerekkel lehetne vizsgálni, ezek hiányában azonban a figurát párhuzamok alapján lehet elemezni.

⁶⁶ TZONOU-HERBST 2002, 108.

⁶⁷ ASSANTE 2002, 27-30.

INTERPRETÁCIÓ

A tárgyak értelmezése és a kontextus közötti kapcsolat máig megfejtetlen maradt. Számos elmélet született a témával kapcsolatban, azonban ezek nem bizonyultak teljesen helytállónak. Több kutató a figurákat a valláshoz és rítusokhoz kapcsolta, mások egy sokkal egyszerűbb, játékfunkciót javasoltak.⁶⁸

A nő- és állatalakos figurák temetkezésekből, votív depozitokból, szentélyekből, illetve lakóházakból kerülnek elő. Ezek alapján nehéz meghatározni, hogy milyen funkcióval szolgálhattak a tárgyak a használati idejükben. A vallási funkcióról írt kutatások, mely szerint istenségek képét jelenítik meg a figurákon, leginkább a női alakokra vonatkoznak. A korai kutatók, név szerint Schliemann és Tsountas egyaránt amellett érveltek, hogy a szobrocskák istenségeket jelenítenek meg. Schliemann Homéros Héra leírását követve, amelyben az istenség tehén-szemű jelzővel van ellátva, valamint hozzákapcsolva az istennő kapcsolatát a prehellen kultuszokkal, arra a következtetésre jutott, hogy a Phi figurák a teliholdat, a Psi alakok pedig a félholdat szimbolizálják. Emellett szerinte a Psi alakok Héra szent állatának, a tehénnek a szarvait jelképezik.⁶⁹

Tsountas kezdetben szintén Schliemann elmélete mellett volt, mely szerint a figurák istenséget ábrázolnak. Ennek ellenére 1897-ben már kritizálta az elméletet, ugyanis szerinte Schliemann túl nagy jelentőséget tudósít a homérosi leírásoknak. Tsountas nem tartotta Héra reprezentációjának a mykénai terrakotta figurákat, inkább arra koncentrált, hogy a vizsgált darabok mit árulnak el egy istenségről. Az állatalakokat votív felajánlásokként látta, azonban leszögezte, hogy ennek ellenére nincs bizonyíték szentélyek jelenlétére, ugyanis akár háztartásokban is felajánlhatták őket vagy esetleg kültéren elhelyezett oltárokon. Emellett a sírokból előkerülő figurákat szimplán sírmellékletekként tartotta számon, amelyeket az elhunyt az élete során használt.⁷⁰

Nilsson erősen kritizálta Schliemann elméletét, szerinte erre a funkcióra egyáltalán nincs bizonyíték és felvetette, hogy a figurák inkább magukat az imádókat ábrázolhatják. Szerinte azért ítélték a figurákat isteni reprezentációknak, mivel bármi egyéb funkcióra alkalmatlannak nyilvánították őket. Nilsson rávilágított arra, hogy az istennői interpretációra nincs valódi bizonyíték a kutatásnak. Az, hogy a figurák ennyi különböző stílusban

⁶⁸ TZONOU-HERBST 2002, 64.

⁶⁹ SCHLIEMANN 1878, 10, 12, 19-22, 106.

⁷⁰ TSOUNTAS 1897., TZONOU-HERBST 2002, 66.

mutatkoznak meg, ellentmond a női isten reprezentációjának. Hozzáteszi, hogy a figurák jelentése függ az előkerülésük kontextusától is.⁷¹

Nanno Marinatos és Picard Nilsson ellen érveltek, továbbra is az istenségek megformázása mellett álltak ki. Picard Nilsson azon érvére, mely szerint a nőalakok ennyire különböznek és emiatt nem lehetnek istennők, a klasszikus kort hozza fel ellenpéldának, amikor is az istenségeknek számos különböző reprezentációja fordul elő. Picard felvetése, hogy a figurák egy életet jelképező istennőt jelenítenek meg, aki egyszerre az alvilág védelmezője is.⁷²

Alan Wace a 20. század közepén nyitottnak titulálta a funkció kérdését mind a női, mind pedig az állatalakok esetében, azonban inkább afelé hajlott, hogy votív tárgyakról lehet szó. Nilsson ellenérvei viszont Blegent késztették arra, hogy vitassa a vallási funkciót a prosymnai leletanyag kapcsán. Az 1950-es évekre tehát ez a két funkció közötti ellentét volt jelen a kutatásban, Mylonas szintén az istenségekre szavazott, míg French inkább a hívők ábrázolása felé hajlott a hatvanas-hetvenes években. A kutatásban a változást a Phylakopi szentély publikációja hozta, amelyben a figurákkal kapcsolatosan fontos kérdést vetett fel, mely szerint mikor kellene őket az istenek felé tett felajánlásoknak tekinteni, illetve mikor kellene őket egyszerűen a gyerekek szórakoztatására készült játékoknak gondolni. Colin Renfrew szerint a kultuszokat a kontextus alapján kellene felismerni, szerinte a legmeggyőzőbb bizonyíték egy kultusz jelenlétére maguk a felhasznált szimbólumok, főleg, ha ezek emberek és állatok reprezentációi. Renfrewt végül a nagy mennyiségű terrakotta kispasztika győzte meg arról, hogy a Phylakopiban feltárt struktúra valóban egy szentély lehetett. Az állatfigurákat, legalábbis a szarvasmarhaféléket kultuszdedényeknek gondolta. Alternatívaként a monográfiájában felvetette a Phylakopi épületek kapcsán, hogy nem szentély, hanem raktár vagy esetleg játékokat áruló boltok lehettek. A funkció kérdésénél azt állította, hogy az adott kontextus, amelyből a figurák előkerülnek, nem feltétlen lesz szentséghez kapcsolható, sőt elfogadta, hogy néhány töredék akár eldobott szemétként is előkerülhet. Renfrew elfogadta Hägg elméletét, mely szerint a figurákat elsődlegesen nem a nyilvános és hivatalos szentélyekben használták, hanem a háztartáson belüli népi kultuszban, illetve a temetkezési szertartásoknál. Hägg továbbá azt is feltételezte, hogy a mykénai vallásnak két rétege létezett: az egyiket hivatalos, állami vallásnak nevezi, a másikat pedig népi kultusznak. Ezt az elméletet Marinatos már 1927-ben felvetette, szerinte az, hogy a figurákat legtöbbször szegényebb sírokban találjuk, azt mutatja, hogy két vallási rendszer működhetett, az egyik a magasabb,

⁷¹ NILSSON 1971.

⁷² PICARD 1948, 247.

palotához tartozó réteghez, a másik pedig a szegényebb, alacsonyabb státusszal rendelkezőkhöz.⁷³

A figurákat egy másik interpretációban a gyermekekkel kapcsolják össze a kutatók, először Blegen, majd Mylonas és van Leuven. Van Leuven arra törekedett, hogy statisztikailag bizonyítsa, hogy a figurák gyakrabban bukkannak fel gyermekekhez kapcsolódva, viszont nem zárta ki a felnőttekkel való társítást sem. Felvetette, hogy a figurák votívokként szolgálhattak, olyan családok esetében, akiknek nem lehetett gyermekük és így akartak az istenektől segítséget kérni.⁷⁴

Blegen először a prosymnai ásatásai kapcsán vetette fel a gyermekekhez kapcsolódó elméletét, az ott feltárt gyermeksírokból ugyanis több figura előkerült. Összesen 19 olyan sírt tárt fel, amelyekből figurák kerültek elő, illetve emellett 19 gyermek sírját. Abból a 19 sírból, amelyekből terrakotta figura került elő, 11 sírban gyermekek temetkezései voltak. Szerinte ez a magas szám arra utal, hogy a gyermekek temetkezéseiben a leggyakrabban előforduló mellékletként a mykénéi terrakotta figurák bukkannak fel. A publikációjában felveti azt a javaslatot, mely szerint a női alakok a gyermek dajkájaként interpretálhatók, míg az állatfigurák esetlegesen az anyatejet szimbolizálhatják, illetve biztosítják, vagy egyszerű gyerekjátékok lehettek. Blegen szerint a gyerekjáték funkció akár a női alakokra is érvényes lehet, sőt szerinte a kocsi típus minden bizonnyal játékként szolgált. Ez a magyarázat elfogadhatónak tűnik a temetkezések terén, illetve a lakóházak padlószintjében találtak esetében is. Blegen azt is elismeri, hogy ennek ellenére nem lehet eltekinteni a vallási környezetből előkerült daraboktól sem.⁷⁵ Ehhez hozzáteszi, hogy a kourotrophos figurák alátámasztják az elméletét. A kourotrophos figurákon gyakran ábrázolják a gyermekek szoptatását is, ami a dajka szerepet alátámaszthatja.⁷⁶

Blegen elméletét a kutatás vegyesen fogadta. Picard elutasította, Wace szkeptikusan vélekedett róla, ellenben Mylonas elfogadta. Mylonas a későbbiekben Blegen elméletét a vallási interpretációval kombinálta. A Psi figurákat a minói felemelt karú istennővel állította párhuzamba, az áldás istennőjeként prezentálta. A Phi figurákat és a kourotrophos figurákat isteni dajkákként írta le, amelyeket a gyermekek sírjába helyeztek a Psi alakokkal együtt, hogy megvédjék a gyermekeket a túlvilági utazásuk során, az állatalakok pedig ezalatt az utazás alatt biztosították a tejet a gyermekek számára. A kocsi figurákat pedig gyermekjátékokként

⁷³ RENFREW 1985, 2., TZONOU-HERBST 2002, 64-73.

⁷⁴ TZONOU-HERBST 2002, 77-79.

⁷⁵ TZONOU-HERBST 2002, 74.

⁷⁶ BLEGEN 1937, 356., TZONOU-HERBST 2002, 75.

interpretálta. Mylonas Blegen prosymnai ásatásai mellett a saját eleusisi ásatásai anyagait is belevette a kutatásába, illetve a varkizai, voulai és perati-i leletanyagokat is.⁷⁷

Van Leuven viszont rávilágított arra, hogy a Blegen által feltárt gyermeksírok közül nem mindegyik a LH III periódusra tehető. Emellett a sírban, ahol a legtöbb gyermek maradványai vannak, nincsenek terrakotta figurák. Összesen 12 sírban voltak gyermekek és figurák egyaránt, azonban csupán 5 sírban volt látható kapcsolat a gyermekek és a melléjük helyezett figurák között. Van Leuven létrehozott egy különálló tipológiát, amely három variánsra támaszkodott; a nőalakos figurák, az állatfigurák és a gyermekmaradványok jelenlétére, illetve hiányára. Ez alapján megállapította, hogy a figurák gyakorisága a gyermeksírokban magasabb, mint azokban a sírokban, amelyekben nincsenek gyermekek eltemetve. Emellett azt is kimutatta, hogy azok a gyermeksírok vannak többségben, amelyeknél előfordulnak a terrakotta figurák is. Van Leuven szerint az eredmény alátámasztani látszik a gyermekekkel való kapcsolatot. Szerinte a figurákat olyan családok helyezték el a temetkezésekben, akiknél problémát jelentett a gyermekvállalás, illetve magasabb volt a gyermekek elhalálozásának aránya, ezért a figurákat egyfajta segítségkérésként értelmezi, amelyek segítenek a fogantatásban és a gyermekek védelmében. Tzonou-Herbst a 2002-es tanulmányában van Leuven elméletét kritika alá vette, mivel van Leuven annak ellenére, hogy a Blegen által vizsgált sírokat problematikusnak ítélte, ugyanazokat a sírokat vizsgálta meg. Tzonou-Herbst van Leuven statisztikáját nem találta elfogadhatónak, azon az alapon, hogy számos olyan sírt tartalmazott, amelyeknél nem jelenik meg a figurák és a gyermeki maradványok közötti direkt kapcsolat.⁷⁸

Elizabeth French a mykénéi terrakotta figurákat feldolgozó tanulmányában sorra vette az interpretáció, az eredet és a kronológia kérdéseit. French támogatta Picard vallási interpretációját, de emellett a többi elméletet sem vetette el teljesen, inkább egy összetettebb funkciót gondolt a tárgytipusnak. French nagyobb hangsúlyt fektetett a kontextusra, hogy az alapján hogyan lehetne az előkerülő figurákat interpretálni. A női figurák esetében a kontextustól függően vagy az istennői, vagy pedig az imádói reprezentációt tartja valószínűnek. Az állatfigurákat és a csoportos figurákat inkább a mindennapi élethez kapcsolta. Szerinte akár felajánlásokként is szolgálhattak, vagy esetleg különböző mágikus jegyeket tulajdoníthattak nekik és a babonákhoz lehetett közüik. Nem vetette el, sőt lehetségesnek vélte Blegen gyermekekkel kapcsolatos elméletét.⁷⁹

⁷⁷ TZONOU-HERBST 2002, 76.

⁷⁸ TZONOU-HERBST 2002, 77-79.

⁷⁹ FRENCH 1971, 1981.

Egy másik elmélet a mykénéi terrakotta figurákat párhuzamba állítja az egyiptomi halotti kultuszban jelen lévő usébtí szobrocskákkal. Az egyiptomiak az usébtíket a sírokban helyezték el, hogy az elhunytakat szolgálják. Ezt az elméletet Persson, Blegen és Nilsson támogatta, míg Picard, Mylonas és Tamvaki ellenezte. Picard teljességgel elutasította az usébtí-teóriát Mylonassal egyetemben, aki szerint, ha valóban erről lenne szó, akkor nem csupán nőalakokat találnánk, hogy szolgálják az elhunytat a túlvilágon. Hozzáteszi, hogy az egyiptomi halotti kultusz és a mykénéiek elgondolása a túlvilágról különböző volt, valamint mivel gyermekek temetkezéseiben is előfordulnak, így nem lehet szó ágyasokról vagy szolgálókról, sem pedig édesanyákról, mivel ők még életben vannak. Emellett pedig, ha valóban erről lenne szó, akkor mindegyik sírban elő kellene, hogy forduljanak, nem csupán néhányban, ahogy az a mykénéi figurák esetében történik.⁸⁰

Az újabb kutatásokban egyre inkább előtérbe került a tárgy kontextusának kérdése.⁸¹ Tzonou-Herbst erre vonatkozó tanulmánya egy igen alapos áttekintést nyújt az előkerülő figurák kontextus alapján történő elemzéséről. Tzonou-Herbst egyetértett French felvetésével, mely szerint a tárgyak kontextusa és funkciója szorosan összefügg. Szerinte a figurák jelentése és a funkciója változik a különböző kontextusok esetében, továbbá úgy véli, hogy az addigi kutatások és következtetések kevés bizonyítékon alapulnak és nem fedik le a témát teljes komplexitásában. Szerinte a mykénéiek számára a figurák átlagos tárgyak voltak, amelyek előfordulnak luxus, illetve adminisztratív objektumok esetében is. Emellett felbukkannak mind a szegény, mind pedig a gazdagabb temetkezésekben, egyaránt felnőttek, nők és férfiak sírjaiban, illetve gyermekek temetkezéseiben is. A lakóházakban gyakran a szemetesbe dobták őket. Ugyanakkor Mykénében előkerültek például a Klytaimnestra sírt körülvevő falnál is, mint felajánlások. Hozzáteszi, hogy még ha a figurák szemetesgödrökből kerülnek is elő, távol a használati helyüktől, a használó szándékát ugyanúgy tükrözik. Szemetesből, agyagtégla depozitumokból, terasz feltöltésekből előkerülő daraboknál feltételezhetjük, hogy a figura már túllépett a funkcióján, így felhasználták őket építkezéseknél is. Tehát a használati idejük lejáratát az értelmük, jelentésük is megváltozott, amikor kidobták őket. Tzonou-Herbst szerint, ha elfogadjuk, hogy szent tárgyak is voltak, akkor sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy jóval profánabb kontextusból is kerülnek elő figurák, tehát nem fogadhatjuk el, hogy az adott kontextus rituális, csak a figurák jelenléte miatt. Nem zárja ki, hogy esetlegesen csupán egy

⁸⁰ TZONOU-HERBST 2002, 81-81.

⁸¹ FRENCH 1971, TZONOU-HERBST 2002, VETTERS 2015.

csoport számára jelentettek rituális, vallási funkciót, míg másoknak nem, vagy talán valóban rituális tárgyokról beszélhetünk bizonyos alkalmakkor, máskor azonban nem.⁸²

A FIGURÁK A MYKÉNÉI IDENTITÁSBAN

Az a feltételezés, mely szerint a figurák és a mykénéi vallás, valamint a kultuszok és rítusok között kapcsolat van, a figurákat a mykénéi identitás szimbólumaivá teszi. Niemeier a figurák milétosi felbukkanását a mykénéi jelenlét bizonyítékának gondolta. Ezt a vallási szerepükre hivatkozva alapozta, szerinte a figurák arra utalnak, hogy a milétosiak a mykénéi kultusz résztvevői voltak. Több kutató is, köztük Boulotis és Barber is erre a következtetésre jutott a saját ásatásai során, az előbbi a lemnosi Koukonisi területéről előkerülő figurák alapján, az utóbbi pedig a Phylakopi ásatások alapján.⁸³

Pilali-Papasteriou szerint a nem funkcionális tárgyak, amelyek az ideológiához és a társadalomhoz köthetők, segíthetnek megoldani a kulturális és etnikai identitást a régészeti maradványokban. Ezeket a tárgyakat két csoportra osztotta: személyes dísz tárgyak, ékszerek, kiegészítők, illetve a vallási ideológia eszközei, amelyek funeráris és vallási kontextusban is megjelennek. Ezek alapján szerinte a mykénéi figurák mindenképpen a valláshoz kapcsolódnak. Azonban ezt a következtetést az alapján vonta le, hogy a figurák szentélyekben előfordulnak. Tehát azokban az esetekben, amelyekben nem vallási kontextusból kerülnek elő, szintén ez az interpretáció a valószínű. Pilali-Papasteriou szerint mivel a figurák a vallási ideológiát jelképezik, ezért a mykénéi jelenlét nyomait érdemes keresni rajtuk keresztül. A tanulmányában sorra veszi azokat a területeket, ahol a figurák felbukkannak Mykéné közvetlen szomszédos területein kívül: Makedónia, Kisázsia, Anatólia, Egyiptom és a Mediterrán térség.⁸⁴

EREDET ÉS ELTERJEDÉS

Blegen a tárgy típusnak helyi eredetet gondolt és egy zygouriesi figurához hasonlította őket, amelyet még ő talált és amely az EH periódusra keltezhető. Szerinte a mykénéi figurák nem felismerhetők egyértelműen a minósi Krétán, így arra a következtetésre jutott, hogy a

⁸² TZONOU-HERBST 2002, 309-310., TZONOU-HERBST 2009.

⁸³ TZONOU-HERBST 2002, 79.

⁸⁴ PILALI-PAPASTERIOU 1998.

mykénéi darabok a szárazföldön fejlődhetnek ki. A prosymnai feltárások után viszont felvetett egy minói és kykládikus hatást is. A Psi és Tau figurák esetében kijelentette, hogy legalább az egyik visszavezethető az EH időszakra. Blegen a prosymnai ásatásai során fellelt egy elefántcsontból készült szobrocskát, amelyet a minói hagyományokhoz kötött és amit a Phi típus elődjének gondolt. A Psi figurák esetében nem tudott pontos prototípust találni, viszont a gourniai figurákhoz kötötte őket. Az állatfigurákról azt a következtetést vonta le, hogy nagy hasonlóságot mutatnak a LM I Pseirából származó bikával, így a mykénéi állatfigurák a minói hagyományok továbbélését mutatják a görög szárazföldön. A Tau típus esetében az EC márványszobrokat gondolta egy esetleges előzménynek. Tehát Blegen egyaránt látott kykládikus, krétai és szárazföldi hatást a terrakotta szobrocskákon.⁸⁵

Van Leuven Blegent követve a figurákat égei eredetűnek vélte, amelyek már a neolitikumtól kezdve jelen voltak. Mylonas ezzel szemben elvetette a minói eredetet, azzal az indoklással, hogy Krétán nincsenek jelen a mykénéi típusok. Szerinte az időhiátus túl nagy ahhoz, hogy az EH és a LH figurák között kapcsolat lehessen. French szerint krétai eredetet kell keresni és azzal érvelt, hogy a LH IIB időszakban történő fejlődést, amin a terrakotta figurák átestek, a Krétával való kapcsolat indította el, amely ekkoriban jött létre.⁸⁶

A figurák általános eredetének kérdése mellett felmerül a Psi figurák származásának kérdése is, illetve a lehetséges kapcsolata a minói felemelt karú istennővel. French szerint krétai eredetű típusról van szó, viszont az ikonográfiájában a szárazföldre vonatkozó csoport.⁸⁷ Renfrew a teljes krétai eredet mellett állt.⁸⁸

Nilsson a figurák külseje helyett a minói és a mykénéi szokásokra fókuszált. Felhívta a figyelmet arra, hogy a mykénéi sírokban gyakran bukkannak fel a figurák, ellenben Krétán ez nem jellemző. Azt a szokást, hogy a figurákat az elhunytak mellé helyezik, a mykénéiekhez kötötte, így a krétai sírokban előforduló krétai típusú figurákat mykénéi befolyás bizonyítékának vélte.⁸⁹

Tzonou-Herbst a tanulmányában szintén vizsgálta a kérdést. Ő is figyelembe veszi az EH időszakban jelen lévő figurákat, illetve a MH periódusban azok hiányát. A terrakotta figurák hiánya a korai és a középső bronzkorban minói eredetre utalhat, azonban a MM figurák más típusúak, mint a mykénéiek. Viszont a minói darabok időben korábbra tehetők, így felmerülhet, hogy a mykénéiek a minói darabokból vették az inspirációt. Tzonou-Herbst

⁸⁵ TZONOU-HERBST 2002, 85-86.

⁸⁶ FRENCH 1971, 103-106.

⁸⁷ FRENCH 1971, 103-106.

⁸⁸ RENFREW 1985, 413.

⁸⁹ NILSSON 1971. 300., TZONOU-HERBST 2002, 87.

szerint ez egy lehetséges eredet, mivel a mykénéi terrakották azután jelennek meg, miután a mykénéiek teret nyertek Krétán és átvették a minósi hagyományokat, amelyeket átalakítottak a maguk módján. Tzonou-Herbst nem veti el az elméletet, mely szerint valóban a minósi civilizáció hagyományaiból inspirálódhattak a mykénéi terrakotta figurák esetében, de azt sem zárja ki, hogy a saját maguk módján alakították ki őket.⁹⁰

A figurák időbeli, térbeli és regionális elterjedése egyaránt mutatja a kontinuitást és a szétszakadást szerte a mykénéi világban. Bizonyos területeken népszerűek voltak, míg máshol kevésbé. Thesszáliától északra ritkán bukkannak fel, Macedóniában nem jelentkeznek. Krétán és Cipruson a figurák típusai között nagy különbség jelentkezik. Krétán egyáltalán nem használták őket temetkezésekben, Cipruson egy sírból került elő figura. A mykénéi tholos sírokban gyakran felbukkannak Mykénében, Pylosban, Akhaiában és Mesolonghiban, ezzel szemben Lamiában, Argolisban és Akhaiában kevésbé vannak jelen a temetkezésekben.⁹¹

Az Égeikumon kívül eső területeken előforduló állatfigurákról Nenad Petrovic írt egy összefoglaló cikket. Leginkább a Kelet-Mediterráneum térségével foglalkozik, a Levantei területekkel, illetve Ciprussal. Mykénéi figurákat legalább 17 lelőhelyen találtak, amelyek kívül esnek az Égei-térségen. Ugarit és Enkomi feltárásain több, mint húsz állatszobrocska került elő. Petrovic a tanulmányában figyelembe vette a kontextus kérdését is és arra a következtetésre jutott, hogy az általa vizsgált három régióból egyedül a levantei belső területeken mutatkozik meg különbség a görög szárazföldre képest. A levantei és ciprusi partvidéken az állatfigurák településeken és temetkezésekben egyaránt előfordulnak, valamint az esetleges szentélyekben is. Ellenben a levantei belső területeken talált öt állatfigurából három vagy négy szentélyből, vagy annak közvetlen közeléből, egy pedig a megiddói palotából került elő. Erre Petrovic kétféle magyarázatot adott: a figurák votív felajánlásokként kerültek a szentélyekbe az odalátogató mykénéiek által, vagy kereskedelem útján kerültek oda, olyan személyek által, akik nem voltak tisztában a mykénéi hagyományokkal. Ez utóbbi esetében valószínűleg az egzotikus mivoltuk miatt válhattak votív felajánlásokká. Krétán Knóssos kivételével ritkák a mykénéi terrakotta figurák, főleg az állatalakosak. Feltűnő viszont, hogy az előkerülő figurák nem a krétai szentélyekből kerülnek elő. Valószínűsíthető, hogy a krétaiak jobban ismerték a mykénéi szokásokat, így nem votívokként használták fel őket, hasonlóan a ciprusi és a levantei partvidék területeihez.⁹²

⁹⁰ TZONOU-HERBST 2002, 84-88.

⁹¹ TZONOU-HERBST 2002, 192-195.

⁹² PETROVIC 2004.

ÖSSZEGZÉS

A kutatásom céljának a budapesti Szépművészeti Múzeum Antik Gyűjteményében található mykénéi terrakotta figurák kontextuális elemzését tűztem ki, Mykénéi és Prosymnai példák alapján. A budapesti figurák ismeretlen eredettel és kontextussal rendelkeznek, a műkincskereskedelemben történt részvételük miatt kétes hátterük van, amelyről igen kevés információnk van. A figurák mindegyike különböző típusba tartozik, vannak kifejezetten egyedi darabok, mint például az ágyon fekvő párt ábrázoló figura, vagy a trónszéken ülő nőalak szobrocskája, illetve olyan is, amelynek típusa igen népszerű volt a mykénéiek körében, ilyen az ún. Psi-idol. A figurák lehetséges kontextusának megállapításához Tzonou-Herbst 2002-es doktori disszertációját használtam fel, amelyben a Mykénében és Prosymnában feltárt mykénéi terrakotta figurákat katalogizálta és kontextusokat társított hozzájuk.

Az elemzésem során több problémába ütköztem: a kevés darabszám bizonyos esetekben megnehezítette a következtetések levonását a kourotophos, a trónszéken ülő nőalak és az ágyon fekvő pár figurájánál. A Psi esetében a darabszám elegendő volt ahhoz, hogy lássuk, hogy a figura szinte egyenlő mértékben jelenik meg temetkezésekben, votív depókban, illetve településeken is. A Psi viszont a többi női figurához képest gyakrabban bukkan fel votívként, illetve feltűnő hasonlósága a minósi felemelt karú istennőhöz egy rituális funkcióra enged következtetni. Az egy általánosan megfigyelhető jelenség, hogy a figurák temetkezésekből gyakrabban kerülnek elő épen, mint a votív vagy településen belüli kontextusok esetében. A figurának letört fejét 2005-ben ragasztották vissza a testére, azonban az bizonytalan, hogy mikor és milyen körülmények között tört le. Amennyiben már az eredeti kontextusában törött volt, nem zárható ki egyik kontextus típus sem, viszont, ha egy utólagos sérülésről van szó, akkor a funeráris kontextus a valószínűbb.

Az állatfigurát tekintve a Mykénéi és Prosymnai leletek szintén egyenlő mértékű eloszlást mutatnak a kontextusokat illetően, tehát ugyanaz az elv követhető, mint a Psi esetében, hogy a figura épségét tekintve a temetkezési kontextus tartható a valószínűbbnek.

A többi három figura esetében nem sikerült a kontextusra vonatkozó érdemleges eredményt megállapítani a kevés darabszámból kifolyólag. A trónszéken ülő nőalakot illetően a probléma a konkrét párhuzamok hiányában rejlik, mivel a mykénéi és prosymnai leletek között Tzonou-Herbst katalógusában nem található a budapesti darabhoz hasonló figura. A kourotophosok esetében szintén problémát jelent a kevés párhuzam, míg az ágyon fekvő pár figurája egy teljes

mértékben egyedi példány, így csupán az üres ágyakat lehetséges vizsgálni a mykénéi leletanyagot illetően, amely esetében szintén a kevés darabszám nehezíti az elemzést. Az ágyon fekvő párt illetően felmerül a gyanú a hamisítás lehetőségére is. A típusnak mezopotámiai előképei vannak, amely feltűnő hasonlóságot mutat a budapesti figurával, amely felveti, hogy azokról mintázott hamis darabról lehet szó. Ennek megcáfolására természettudományos vizsgálatok szükségesek, amelyeket a további kutatásaim során szeretnék elvégezni.⁹³ Amennyiben a figura eredeti, akkor viszont a görög művészet egyik legkorábbi csoportkompozíciójáról lehet szó.

A figurák funkcióját illetően számos elmélet született az évek során, azonban továbbra is egy nyitott és vitatott kérdés maradt. A jelenlegi álláspontot tekintve egyre elfogadottabb, hogy a figurák nem egy kizárólagos funkcióval, hanem már akár a használati életük során is többel rendelkezhetnek. Ezt alátámasztja, hogy rengeteg különböző kontextusból kerülnek elő, illetve a görög világon belül és azon túl is más-más kontextustípusok gyakorisága figyelhető meg, amely a funkcióváltozás miatt mutatkozhat meg.

A budapesti figurák eredetét és kontextusát az információhiány fényében igen nehéz kutatni. Az elemzésemhez a mykénéi és prosymnai leletanyagot használtam fel, mivel a mykénéi kultúra központi területéről beszélhetünk, így a figurák darabszáma ezeken a területeken kifejezetten magas. Azonban a további kutatáshoz célszerű a mykénéi kultúra további lelőhelyeit is megvizsgálni és az ott fellelt figurák kontextusait elemzeni. Emellett további kutatást igényel a múzeumok tulajdonában lévő figurák katalógusai is, a ritkább és egyedibb darabok felkutatása és összevetése a budapesti figurákkal.

A Szépművészeti Múzeum Antik Gyűjteményében található öt darab mykénéi terrakotta figura a további kutatásom tárgyát képezik, természettudományos vizsgálatokkal kiegészítve, amelyekkel egy jóval összetettebb képet alkothatunk a figurák eredetét és korábbi életüket illetően.

⁹³ Ennek kapcsán egyeztettem a Szépművészeti Múzeum Antik Gyűjtemény vezetőjével, akinek segítségével XRF vizsgálatokat fogunk elvégezni.

IRODALOMJEGYZÉK

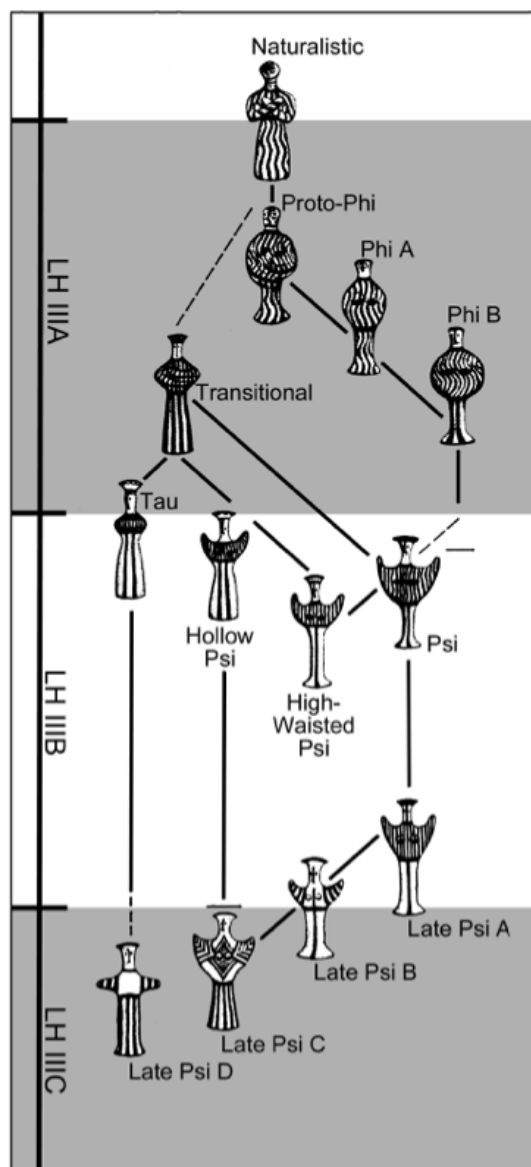
- ASSANTE 2002 - J. Assante: Sex, Magic and the Liminal Body in the Erotic Art and Texts of the Old Babylonian Period. In: *Sex and gender in the ancient Near East proceedings of the 47th Rencontre Assyriologique Internationale, Helsinki, July 2-6, 2001*. Eds.: S. Parpola – R. M. Whithing. Vol. 1. pp. 27-50. 2002.
- BLEGEN 1937 - C. W. Blegen: *Prosymna. The Helladic Settlement Preceding the Argive Heraeum*. London 1937.
- CONKEY 1997 - M. W. Conkey: Beyond Art and Between the Caves: Thinking About Context in the Interpretive Process. In: *Beyond Art: Pleistocen Image and Symbol*. Eds.: M. W. Conkey – O. Soffer – D. Stratmann – N. G. Jablonski. 343-367. *Memoirs of the California Academy of Sciences* 23. California 1997.
- FRENCH 1971 - E. B. French: The Development of Mycenaean Terracotta Figurines. *The Annual of the British School at Athens*. Vol. 66. 1971.
- FRENCH 1985 - E. B. French: The figures and figurines. In: *The Archaeology of Cult: The Sanctuary at Phylakopi*. Ed.: C. Renfrew. London 1985.
- FURUMARK 1941 - A. Furumark: *The Chronology of Mycenaean Pottery*. Stockholm 1941.
- NILSSON 1971 - M. P. Nilsson: *The Minoan-Mycenaean Religion and Its Survival in Greek Religion*. New York 1971.

- PETROVIC 2004 - N. Petrovic: The significance of Mycenaen animal figurines abroad. In: Ed: Frizell: *Hala Sultan Tekke*, pp. 252-258. 2004.
- PICARD 1948 - C. Picard: *Les Religions Préhellénique (Crète et Mycènes)*. Paris 1948.
- PILALI-PAPASTÉRIOU 1998 - A. Pilali-Papastériou: Idéologie et commerce: le cas des figurines mycéniennes. *Bulletin de Correspondance Hellénique*. Vol. 22, 1. pp. 27-52. 1998.
- RENFREW 1985 - C. Renfrew: *The archaeology of cult. The sanctuary at Phylakopi*. London 1985.
- SCHALLIN 2004 - A.-L. Schallin: Presenting the various types of terracotta bovine figurines from Late Bronze Age Asine. In: Eds.: B. Santillo-Frizell: *PECUS. Man and Animal in Antiquity* (Colloque, Rome, september 2002), pp. 259-264. 2004.
- SCHALLIN-PAKANEN 2009 - A.-L. Schallin – P. Pakanen: Encounters with Mycenaean Figures and Figurines. *Acta Instituti Atheniensis Regni Sueciae. Series 80*, 20, pp. 9-13. Stockholm: Swedish Institute at Athens 2009.
- SCHLIEMANN 1878 - H. Schliemann: *Mycenae: A Narrative of Researches and Discoveries at Mycenae and Tiryns*. New York 1878.

- SGOURITSA 2018 - N. P. Sgouritsa: The Mycenaean figurines revisited. In: Eds.: G. Vavouranakis – K. Kopanias – Ch. Kanellopoulos: *Popular Religion and Ritual in prehistoric and ancient Greece and the eastern Mediterranean*. pp. 63-84. 2018.
- TAMVAKI 1973 - A. Tamvaki: Some Unusual Mycenaean Terracottas from the Citadel House Area, 1954-69. *The Annual of the British School at Athens* Vol. 68. pp. 207-265. 1973.
- TSOUNTAS 1897 - Chr. D. Tsountas: *The Mycenaean Age. A Study of the Monuments and Culture of Pre-Homeric Greece*. Boston és New York 1897.
- TZONOU-HERBST 2002 - I. Tzonou-Herbst: *A contextual analysis of Mycenaean terracotta figurines*. PhD diss. University of Cincinnati 2002.
- TZONOU-HERBST 2009 - I. Tzonou-Herbst: Trashing the Sacred: the use-life of Mycenaean figurines. In: Eds.: A.L. Schallin – P. Pakanen: *Encounters with Mycenaean Figures and Figurines. Acta Instituti Atheniensis Regni Sueciae. Series 80, 20*, pp. 9-13. Stockholm: Swedish Institute at Athens 2009.
- TZONOU-HERBST 2012 - I. Tzonou-Herbst: Aegean Bronze Age Figurines. In: Eds: E.H. Cline: *The Oxford Handbook of the Bronze Age Aegean*. 2012.

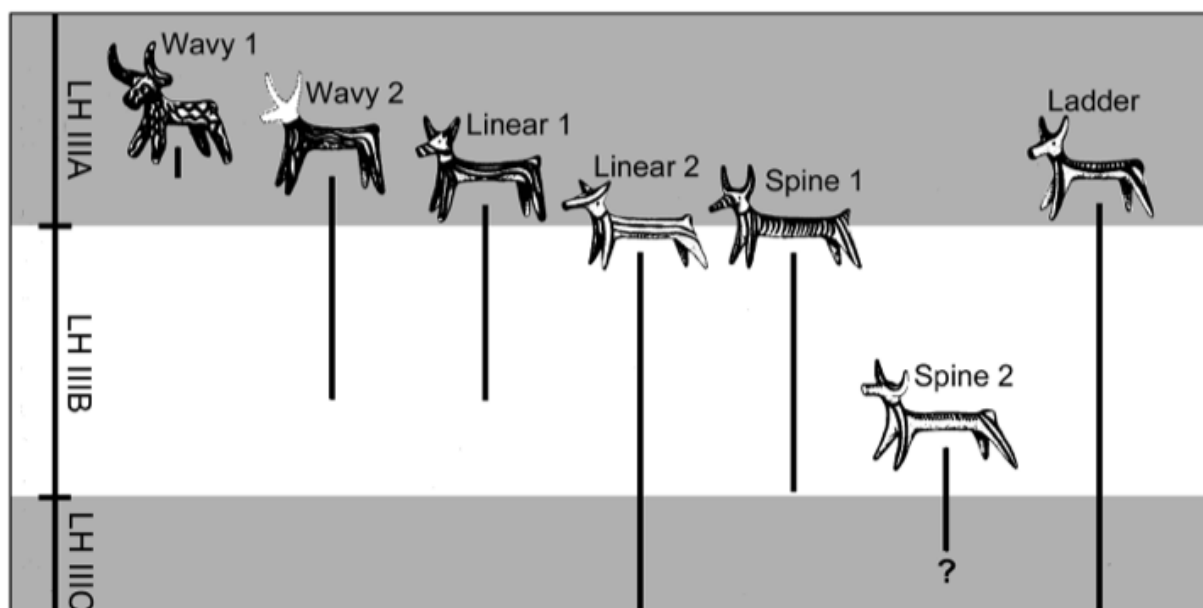
- VETTERS 2015 - M. Veters: Contextualizing Mycenaean terracotta figurines – a 'practice' approach. In: Eds.: St. Huysecom – A. Muller: *Figurines grecques en contexte. Présence muette dans le sanctuaire, la tombe et la maison*. pp. 337-359. Villeneuve d'Ascq 2015.
- WEBER-HIDEN 2002 - I. Weber-Hiden: The Stylistic Development of Mycenaean Terracotta Female Figurines. *Scripter Utgivna Av Svenska Institut i Athen*. pp. 1-14. 2002.

KÉPEK

1. kép: Elizabeth French tipológiája és kronológiája a nőalakos figurákat (Phi, Psi és Tau) illetően.

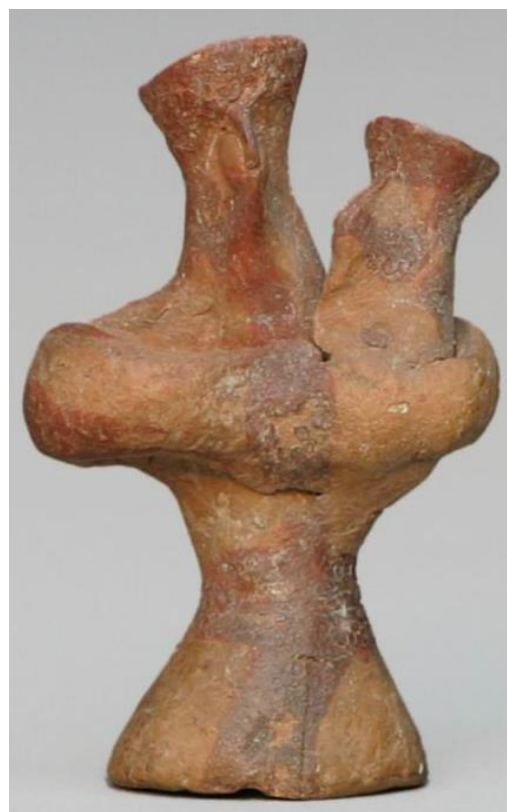
TZONOU-HERBST 2002, Figure 1.

2. kép: Elizabeth French tipológiája és kronológiája az állatalakos figurákat illetően. TZONOU-HERBST 2002, Figure 2.

3. kép: Psi, LH IIIB-C
Sz. M. Antik Gyűjtemény, l. sz. T.737

4. kép: Kourotrophos, LH IIIA1-B1
SZ. M. Antik Gyűjtemény, l. sz.T.15

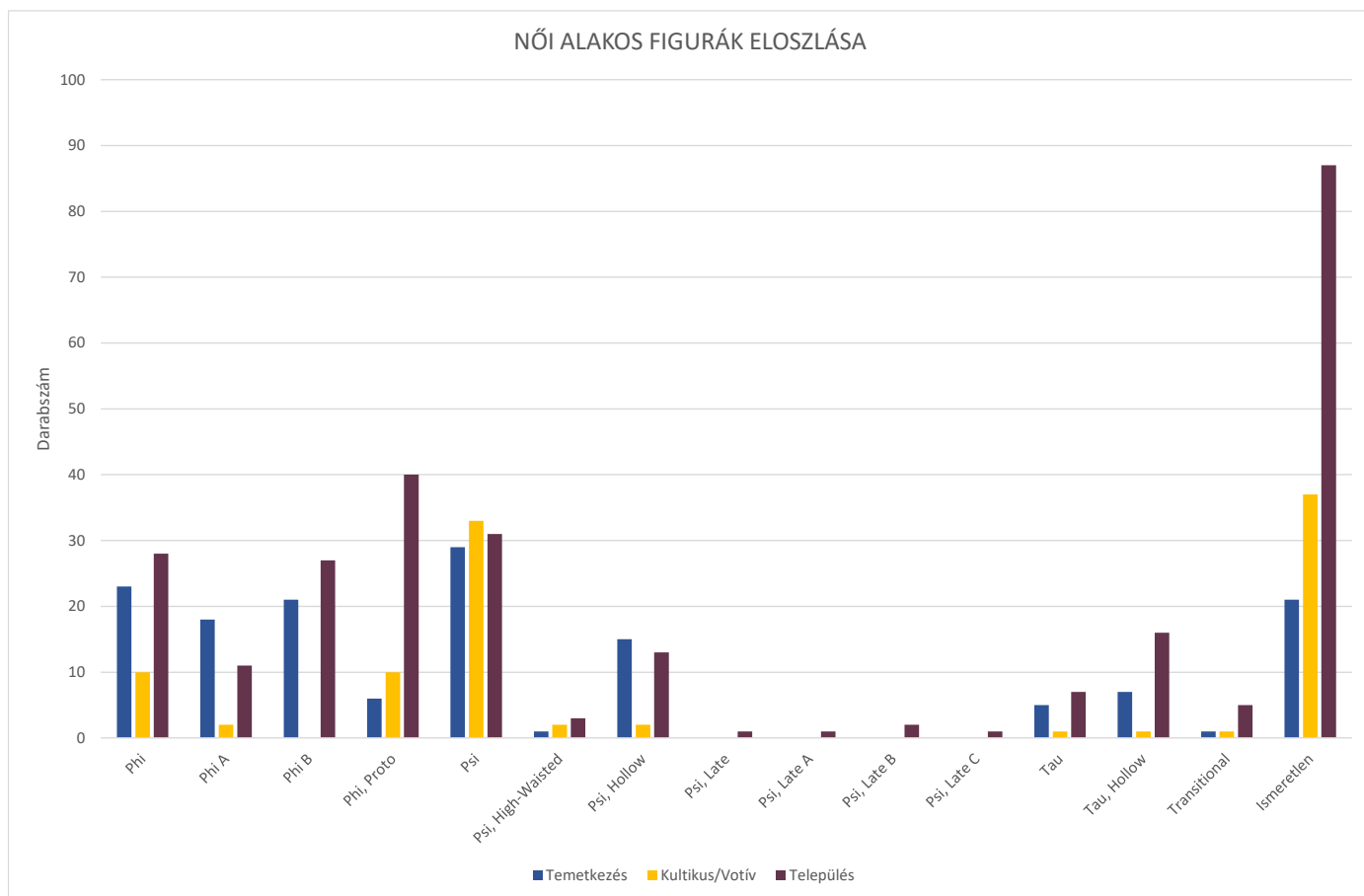
5. kép: Bika szobrocska, LH IIIA-C
Sz. M. Antik Gyűjtemény, l. sz. 93.15.A

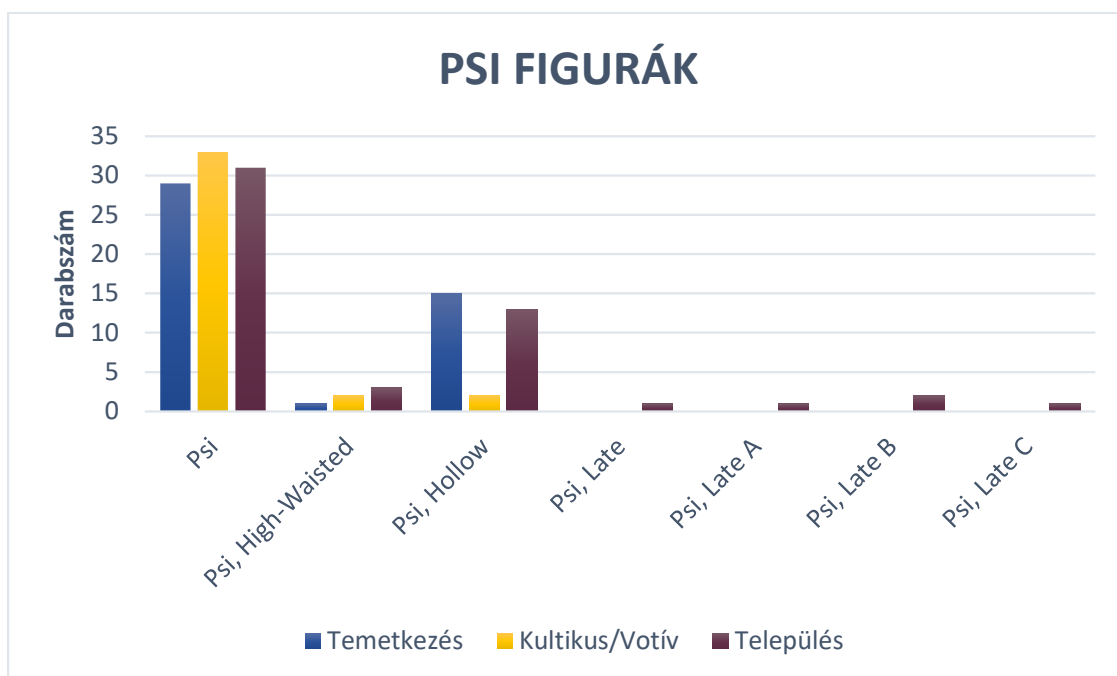
6. kép: Trónszéken ülő nőalak, LH IIIB
Sz. M. Antik Gyűjtemény, l. sz. T.5

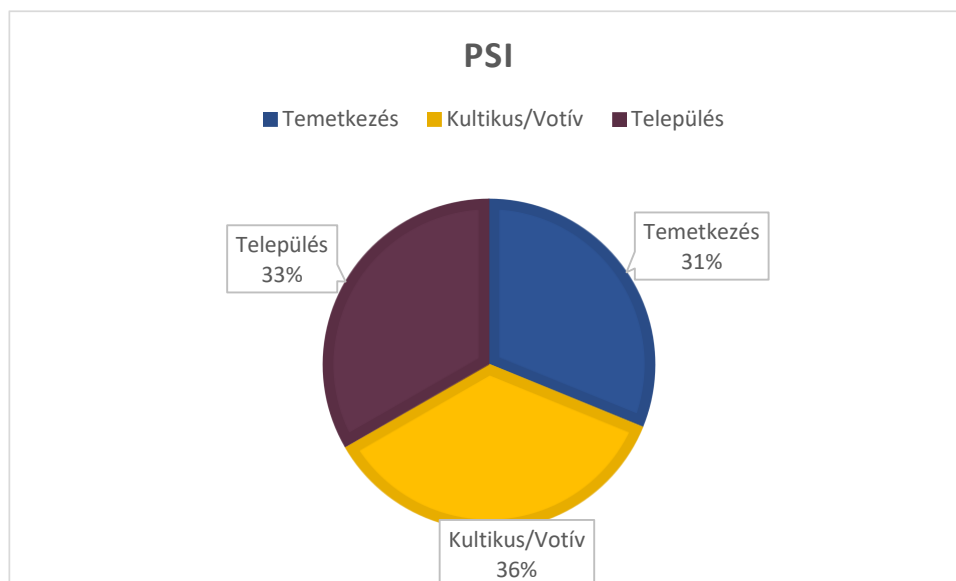
7-8. kép: Ágyon fekvő pár, LH IIIA-B
Sz. M. Antik Gyűjtemény, l. sz. T.13

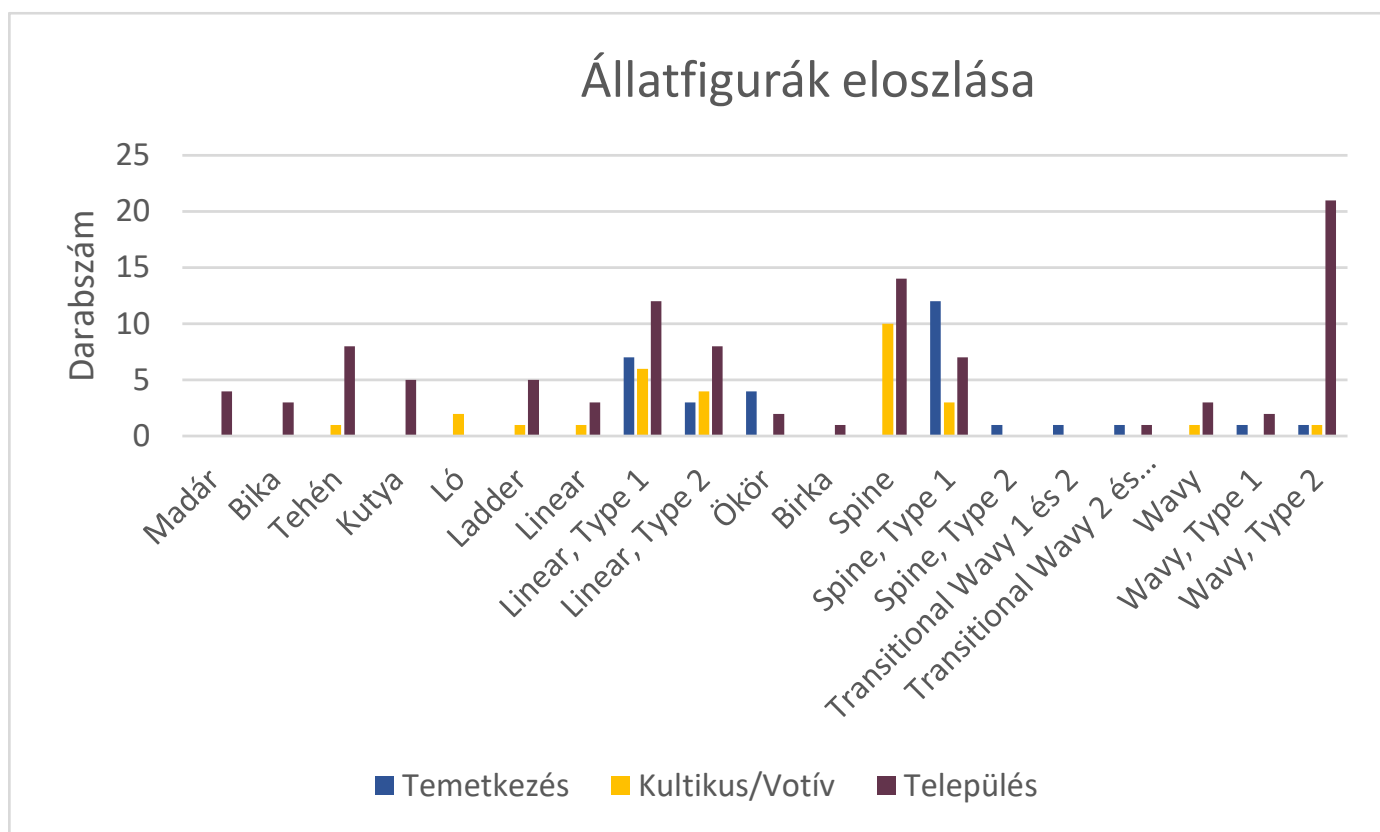
9. kép: A női alakos figurák eloszlása. Készítette: Árvai Mirtill

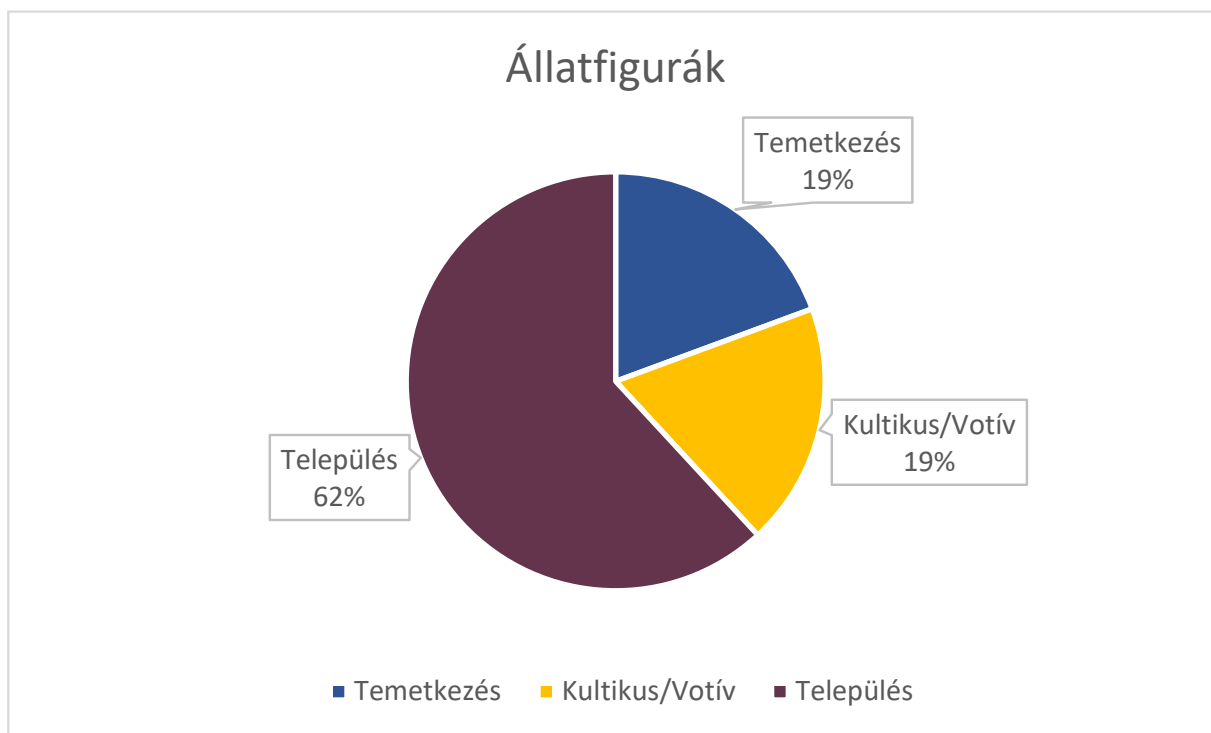
10. kép: A Psi figurák megoszlása a kontextusok között. Készítette: Árvai Mirtill

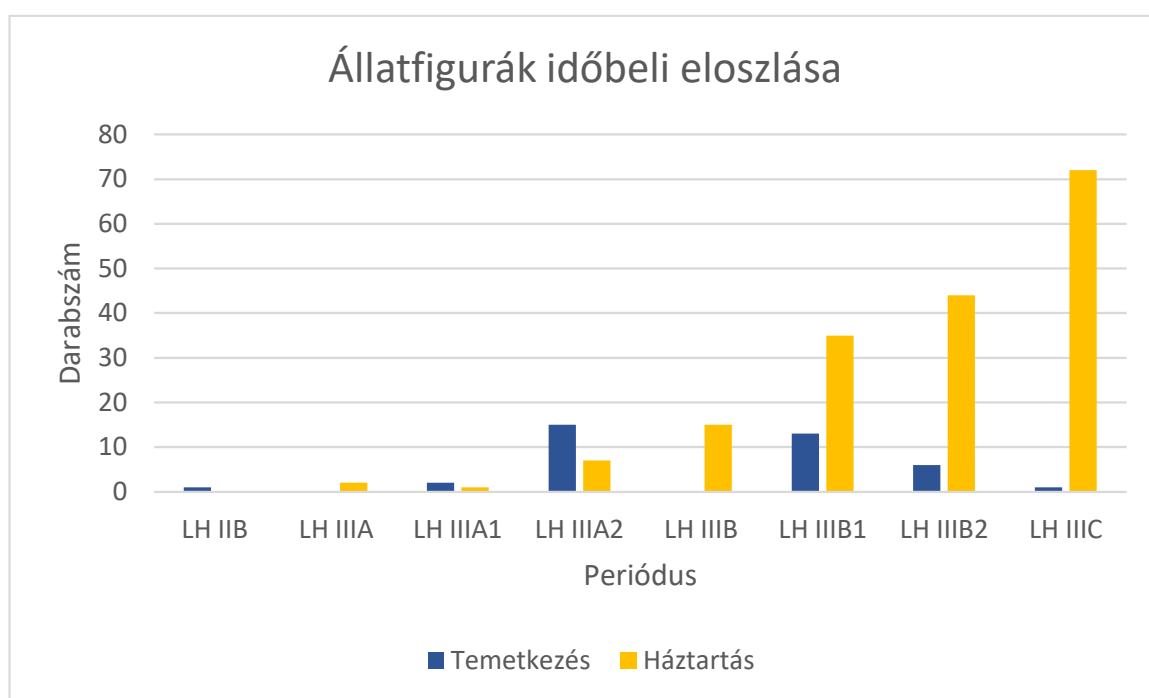
11. kép: A Psi figurák százalékos megoszlása a különböző kontextusok között. Készítette: Árvai Mirtill

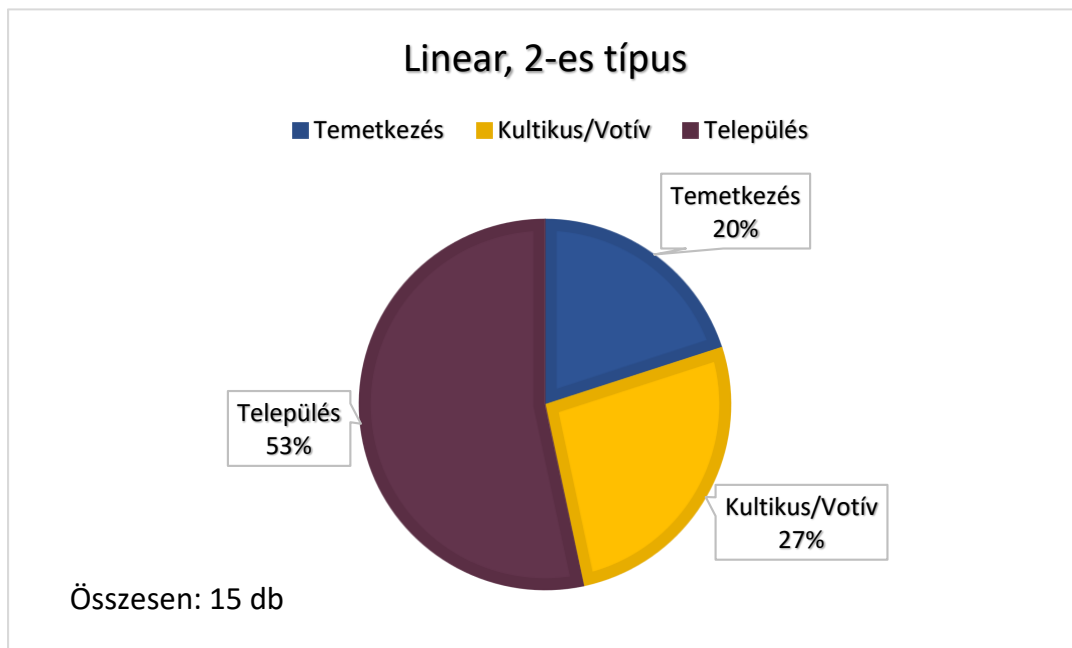
12. kép: Az állatfigurák eloszlása a kontextusok között. Készítette: Árvai Mirtill

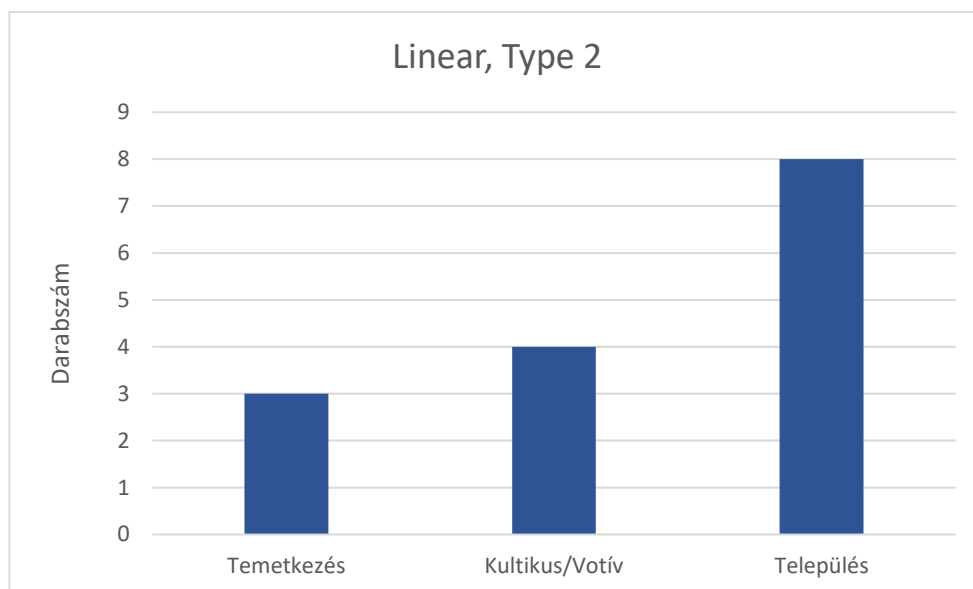
13. kép: Az állatfigurák százalékos megoszlása a kontextusok között. Készítette: Árvai Mirtill

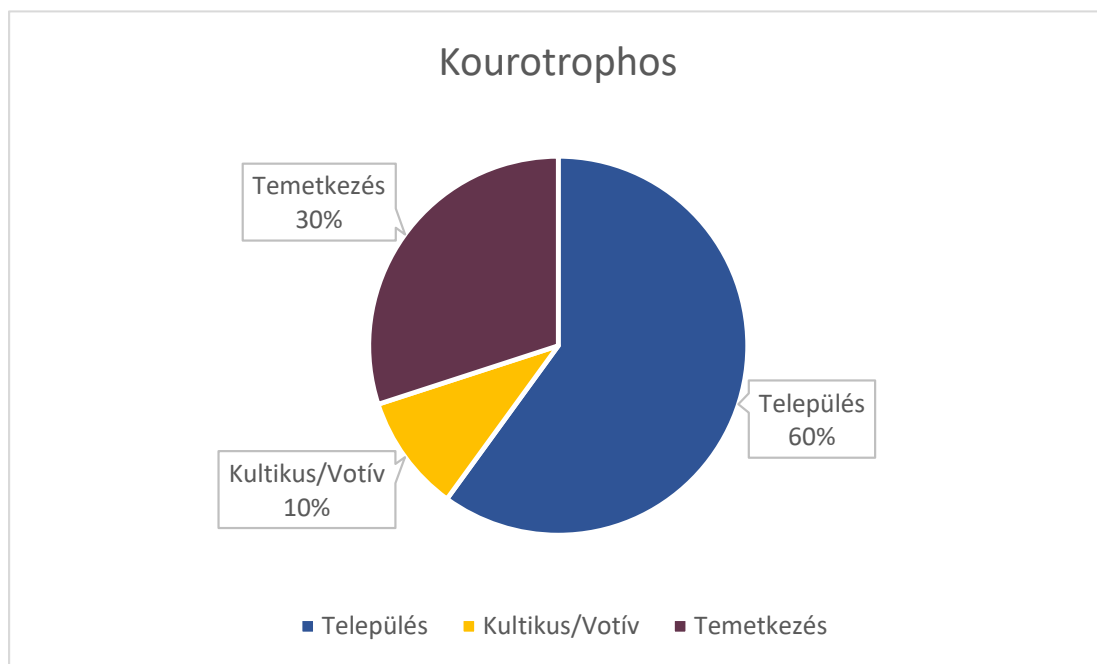
14. kép: Az állatfigurák időbeli eloszlása a kontextusok között. Készítette: Árvai Mirtill

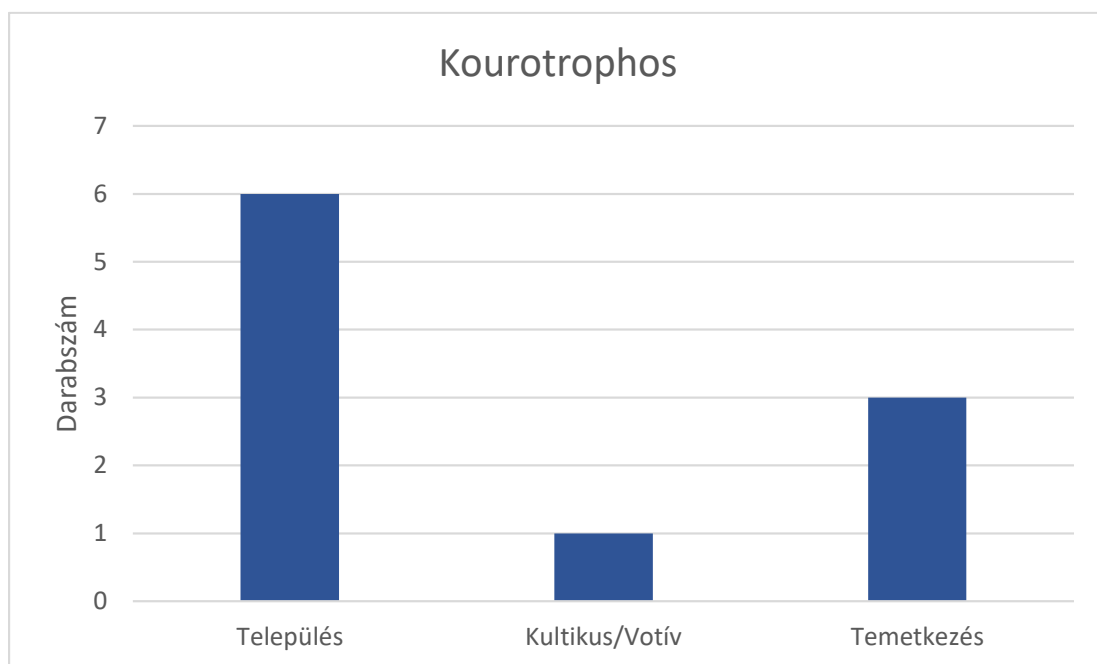
15. kép: A Linerási 2-es típusú figurák százalékos megoszlása a kontextusok között. Készítette: Árvai Mirtill

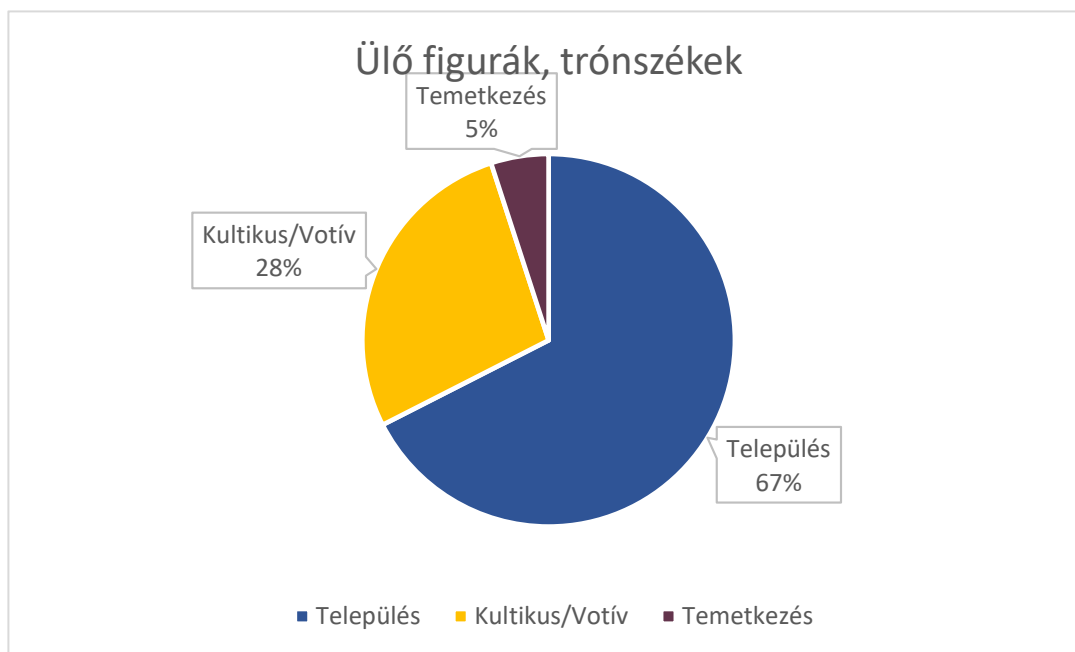
16. kép: A Linerási 2-es típusú figurák megoszlása a kontextusok között. Készítette: Árvai Mirtill

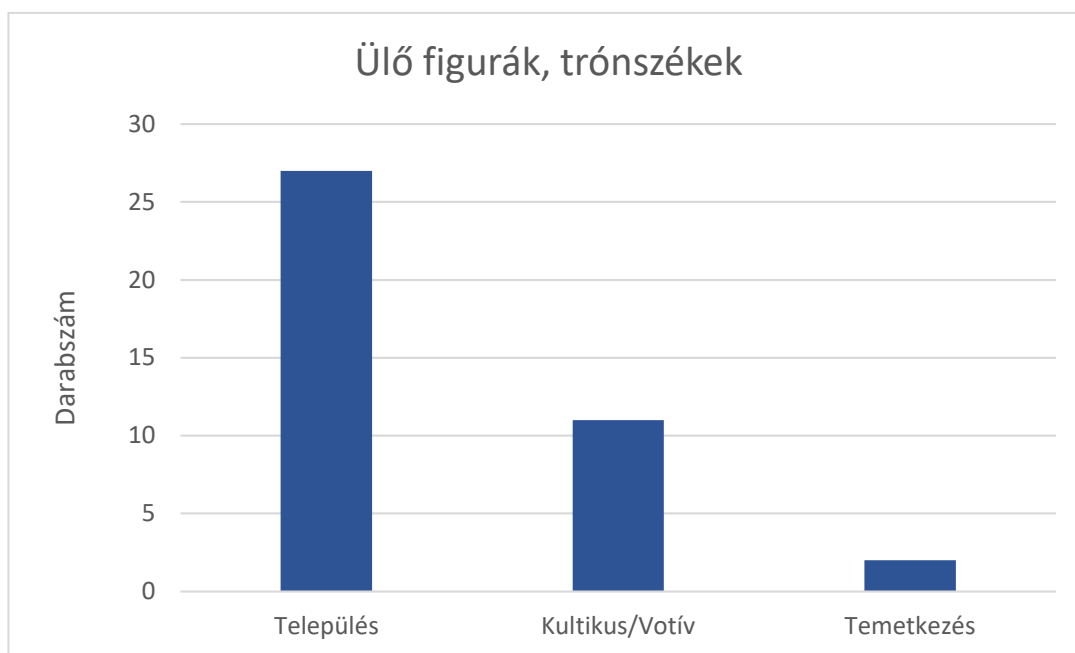
17. kép: A kourotrophos figurák százalékos megoszlása a kontextusok között. Készítette: Árvai Mirtill

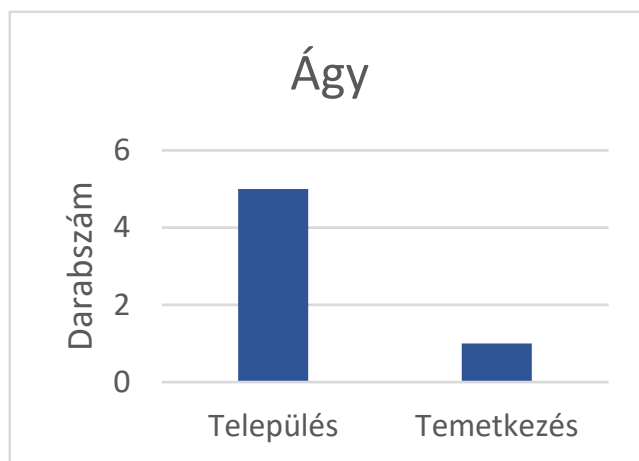
18. kép: A kourotrophos figurák megoszlása a kontextusok között. Készítette: Árvai Mirtill

19. kép: A figurák százalékos megoszlása a kontextusok között. Készítette: Árvai Mirtill

20. kép: A figurák eloszlása a kontextusok között. Készítette: Árvai Mirtill

21. kép: A terrakotta ágyak eloszlása a kontextusok között. Készítette: Árvai Mirtill

22. kép: Óbabyloni terrakotta Susából.
Louvre SB 7979, Raphael Chipault

23. kép: Terrakotta figura Urukból.
Louvre AO 8662 Christian Larrieu